

A SZÁZADOK ÉS A TÖRTÉNELMI TÁRSULAT MÚLTJÁBÓL

Glatz Ferenc:

Kísérlet történelmi folyóirat indítására 1865-ben

Az 1860-as évek elejére — a politikai irányzatok kikristályosodásával párhuzamosan — az irodalmi és tudományos élet frontjain is bizonyos rendeződés figyelhető meg. Az ötvenes évek lázas lapalapításai, újabb és újabb csoportok előretörése majd eltűnése azt mutatja, hogy a különböző társadalmi rétegek töreksenek és képesek is politikai törekvéseikkel összhangban megfogalmazni saját elképzeléseiket a nemzeti művelődés fejlesztésének irányáról, hogyanjáról. Megfogalmazói a nemesi, polgári, papi értelmiségiek, akik kezéből végső soron újság, folyóirat, könyv egyaránt kikerül, s akik munkálkodása a megélnékül tudományos irodalmi élet alakulására formálólólag hat. E rétegek megizmosodása a neoabszolutizmus alatt is mind jobban erősödő polgári fejlődést jelzi többek között, és ezek fogalmazzák majd meg a nemzeti kultúra ápolásának politikai jelentőségét is. A tanárok, papok, ügyvédek, újságírók, lassan fejlődő könyvtáraink alkalmazottai, a vidéki életüket az irodalom művelésével, „történelmi buvárlásokkal” színesítő kisnemesek, városi hivatalnokok kitermelői és fogyasztói is a szép- és tudományos irodalomnak.

A társadalom különböző csoportjainak e növekvő kulturális érdeklődése, a kulturális haladás feltételeinek fejlődése adja az alapot, a lehetőséget ahhoz, hogy a tudományművelők közül kinőjenek azok, akik munkálkodásukat immár nem kedvtelésnek, nem kedves időtöltésnek, hanem hivatásnak tekintik. S ahogy a tudományok művelésében megjelenik a rendszeresség, az egyes tudományágak, kutatási területek elkülönülése, úgy jelentkeznek ismét a reformkori első lendület megtörése után már az ötvenes években az első tudományos szaklapok, hogy a bukott forradalom után ismét megkíséreljék összefogni a szétzilált magyar tudományos életet, majd aztán a kiegyezés évtizedében sok egyéni és társulási vállalkozások nyomán polgárjogot harcoljanak ki maguknak a magyar olvasók között.

A hazai tudományos sajtó kialakulásában a történettudománynak nagy része volt. Ismert ez évek politikai helyzete és megnövekedett történelmi érdeklődése közötti összefüggés. Az ország jövőjére, a politikai feladatokra a kor liberális-nemesi történelemfelfogása a múltból igyekezett „irányeszméket” nyerni. A történetíró helyét a kibontakozó pamflet-irodalom szinte egyöntetűen határozta meg a nemzeti művelődésben: „... Ők valának azok, kik janusarccal tekintvén az őszült régiségbe s a megifjítást ígérő jövőbe őseredeti *mivoltunkból* értelmezik *milétünk* kellékeit s a magunkhoz hívekké levésünk célszerű módjait.”¹ Ebben a gondolatkörben fogantak azok az egyéni kezdeményezések, amelyek céljuknak tekintették — még vegyes tartalmú — tudományos folyóiratuk hasábjain a nemzeti történelem kérdéseivel mind többet, s tudományos szinten

¹ *Karcsanyéki G. (Csaplár Benedek): A nemzeti művelődés alapjai. Szeged. 1861. 4—5. l. Ld. továbbá: Várkonyi Ágnes: Thaly Kálmán és történetírása. Bpest. 1961 munkájának erre vonatkozó részeit.*

foglalkozni. Nagy Iván és Knauz Nándor „Magyar Tudományos Értekezője”,² Pesty Frigyes Temesvárott kiadott „Delejtű”-je, a Ráth Károly és Rómer Flóris szerkesztésében megjelenő, a Dunántúli Történetkedvelők munkásságára alapozott „Győri Történelmi és Régészeti Füzetek”³ történelmi értekezései, forrásfeltárásai már a történelmi szaksajtó kialakítása iránti igényt s a lehetőségek érelődését jelezték.

Az egyéni kezdeményezők közül kétségtelenül Pesty Frigyes rendelkezett a legnagyobb újságírói gyakorlattal, legszélesebb politikai látókörrrel. A Temesvár gyárvárosi szíjgyártó mester fia 1823-ban született, s a helyi gimnázium elvégzése után jogot tanul, majd szülővárosában bánsági hadi kormányzósági gyakornok. Aktívan bekapcsolódik a város szellemi életébe. Mindennapos vendége a német nyelvű színházi előadásoknak, állandóan olvas. Naplója tanúsága szerint Kisfaludy, Jósika mellett forgatja a német nyelven megjelenő gazdasági, gazdaságpolitikai szakirodalmat, otthonosan mozog kora modernnek számító történelmi elméleti irodalmában. Hozzáértésre valló megjegyzéseket találunk feljegyzései között pl. Burckhardt legfrissebb munkáiról, a nemzetiségi kérdés történelmi megközelítéséről. 1842–43-ban versket, elbeszéléseket ír, ugyanakkor lelkes szavakkal szól a Kereskedelmi Társaság eszméjéről, Kossuthról, Wesselényiről, a magyar nyelvű kultúra támogatásáról.⁴

1849-ben a Hadügyminisztérium igazságügyi osztályán dolgozik, a szabadságharc bukásáig kitart a kormány mellett, majd rövid időre emigrál. Hazatérte után bebörtönzik. 1850-ben, szabadulása után a temesvári kereskedelmi és iparkamara titkárává választják a gazdasági, adminisztratív kérdésekben jártas „nagy műveltségű hazafit”. A kamara képviselőtében az 50-es években megfordul Bécsőtől Londonig Európa több fővárosában. 1857-ben a temesvári Gazdasági Egyesület titkára lesz, majd a város polgármesterének akarják választani; energiájára jellemző, hogy marad ideje még gazdasági és politikai tárgyú cikkeket írni a helyi és fővárosi lapokba. Múltja, politikai állásfoglalása és nem utolsósorban kitűnő tolla ismert publicistává emelik.⁵ 1858-ban megindítja Dél-Magyarország első magyar nyelvű lapját, a „Delejtű”-t, melyben — mint egy 1857. decemberi levelében írja — helyet kíván adni politikai, természettudományi, történelmi és jogtudományi kérdéseket tárgyaló írásoknak is.⁶ Szerkesztőként kiterjedt levelezést folytat.

² „A nemzeti irodalomnak szüksége van olyan tudományos folyóiratra, mely . . . a tudományok fejlődésének küzdelmeiben és vajadásaiban az eszmék tisztulására és a kinyomozott eredmény megszilárdítására irányozza öntudatos törekvését . . .” — fogalmazza meg folyóiratának feladatát a szerkesztő Nagy Iván. (Magyar Tudományos Értekező. 1862. I. köt. 1. füz. 5. l.)

³ Vö. Mann Miklós: Ráth Károly élete és munkássága. Századok, 1965. 4–5. sz. 849–850. l.

⁴ Pesty Frigyes: Mein Tagebuch. II. köt. 1130–1152. l. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (továbbiakban OSzKK) Quart. Germ. 967. Az 1843–48 közötti évekre vonatkozó feljegyzéseit tartalmazza: Pesty Frigyes: Naplóm. I–II. köt. OSzKK. Quart. Hung. 2580. Dr. Berkesi István: A temesvári könyvnyomdászat és hírlapirodalom története. Temesvár. 1900. 101. l.

⁵ Ortway Tivadar: Emlékbeszéd Pesty Frigyes rendes tagról. Bpest. 1891. 2–6. l.

⁶ Pesty Frigyes Leveleskönyve 1856–1859. 188. l. 1857. dec. 2. OSzKK Fol. Hung. 2134. A Delejtű 1858–1862 között jelent meg, célkitűzéseit Pesty a „Szerkesztői előszó”-ban így határozza meg: „A Delejtű jelentősége a fennebbiek következtében részint abban fekszik, hogy oly vidéken jelenik meg, hol eddig semmi nemű magyar közlöny nem volt; részint abban, hogy a tudományt és az anyagi érdekeket egymás mellé állítván, azon irányt mutatja ki, melyen haladva, jelenleg még egyedül várhat a magyar névre dicsőség, a nemzetre közzölét; értjük a nemzeti mivelődést és vagyon szaporítását.” Delejtű, 1858. júl. 6. I. évf. 1. szám.

Régi ismerősein, Szilágyi Sándoron, Horváth Cyrillen stb. kívül most az ország szinte majd minden nevesebb, írásaik vagy közéleti szereplésük révén ismert irodalmárának, tudós tanárának, publicistáinak ír levelet, kérve támogatásukat folyóirata megindításához.⁷ Ekkor kerül kapcsolatba többek között Csengery Antallal, Torma Károllyal, Gyulai Pállal, Erdélyi Jánossal, ekkor veszi kezdetét Ráth Károlyhoz fűződő tartós barátsága.⁸ Érdeklődése mindinkább a történelem felé fordul. Lassan a Delejtűben is mind gyakoribbak lesznek a régészeti, történeti tárgyú írások, s a Budapesti Hírlapban meg is támadják a lapot — mint Pesty írja — azért, „... mert ahelyett, hogy gyakorlati, közérdekű tárgyakat fejtegetne, inkább régészeti tárrá lett”.⁹ Szerkesztői tevékenysége, európai műveltsége nyilván nem kevés súllyal esett latba, amikor 1859-ben a történelmi osztály javaslatára akadémiai levelező taggá választották.¹⁰ Egyénisége rendkívül színes: energikus szervező és szorgalmas, szerény tudós; közismerten Habsburg-ellenes és síkraszáll a polgári fejlődés mellett;¹¹ lelkesedik a tudományos élet újjászervezéséért és az 1861-es országgyűlésre egyhangúan választják képviselőnek.¹² 1860-ban lapja miatt rövid időre internálják.¹³ Amikor látja, hogy Temesvár a többi vidéki kulturális góchoz hasonlóan eltölpül a mindinkább az ország politikai és művelődési központjává növvő Budapest mellett, hivatást érezve az irodalmi működésre, elhagyja szülővárosát. „Midőn éppen öt esztendővel ezelőtt Temesvárról Pestre felköltözöktem, tettem azt nem más okból, mint hogy hajlamomat irodalmi tevékenységre inkább kielégíthessem...” — írja 1869-ben, visszatekintve pályafutására.¹⁴

Irodalmi tervei között már ekkor egy történelmi hetilap megjelentetése áll az első helyen. Ennek megérlelődésében minden valószínűség szerint a Dunántúli Történetkedvelők munkájába történő bekapcsolódása, a Ráthtal való ismeretsége, több éves levelezésük nyomán kialakuló barátságuk játszik legnagyobb szerepet.

Ráth Károly és Pesti Frigyes kapcsolata — mint levelezésük nyomkövetéséből megállapítható — 1857 szeptember-októberében kezdődött. Ráth Károly, aki a később meginduló Győri Történelmi és Régészeti Füzetek számára keresi már a jövődő munkatársakat, felkéri a névről és cikkeiből

⁷ A Delejtűre vonatkozó hivatalos engedélyek, a szerkesztőhöz érkezett kéziratok, levelek megtalálhatók: Pesty Frigyes Vegyes Iratai I. OSzKK Fol. Hung. 1115. Ország-szerte küldött felkérőleveleinek hektográffal készített másolatai betűrendben: Pesty Frigyes Leveleskönyve 1856—1859. OSzKK Fol. Hung. 2134. A lap történetéről bizonyos áttekintést ad még *Berkeszi*: i. m. 109—116. l.

⁸ A Pesty Frigyeshez írott leveleket ld. OSzKK Levelestár (Csengery Antal—Pesty Frigyes. 1859. aug. 24.; Szilágyi Sándor — Pesty Frigyes. 1857. dec. 2., 1859. jún. 30. stb.) és Pesty Frigyes Vegyes Iratai I—II. OSzKK Fol. Hung. 1115.

⁹ Pesty Frigyes — Ráth Károly. 1860. jan. 28. MTA könyvtára. Kézirattár. Ráth Károly levelezése II. Magyar Irodalmi Levelezés. 4—r. 163. (a továbbiakban MTAKK Ráth Károly levelezése).

¹⁰ Toldy Ferenc titoknak hivatalos értesítő levele. Pesty Frigyes Vegyes Iratai I. 343. l. OSzKK Fol. Hung. 1115.

¹¹ Lásd újságcikkeit a Delejtűben és a korabeli folyóiratokban. Összefoglalóan felsorolja *Szinnyey József*: Magyar írók élete és munkái. Bpest. 1905. X. köt. 819—824. l.

¹² 1861. márc. 26-án az Uj-Aradi kerületben választják képviselővé. Erről szóló Megbízólevél: Pesty Frigyes Vegyes Iratai I. 362 l. OSzKK Fol. Hung. 1115.

¹³ Iratok 4.

¹⁴ Pesty Frigyes — Ortway Tivadar 1869. szept. 18. OSzKK Levelestár. Pesten egyébként az Iparbank titkári állását tölti be. Pesty Frigyes életére vonatkozóan még: *Ortway Tivadar*: i. m. Nekrológ Pesty Frigyesről: Századok 1869. 801. l.

ismert Pestyt, dolgozzék majd lapjának.¹⁵ A levelezés folytatódik, elmondják egymásnak kutatási tapasztalataikat, majd adatokat küldenek másuk munkájához: Pesty Ráthnak a királyok tartózkodási helyeivel kapcsolatosan, Ráth pedig a Pesty által feldolgozandó Temesvár történetéhez.¹⁶ Amikor Pesty a Delejtű megindításán fáradozik, elsők között Ráthnak tárja fel terveit, mert mint mondja „... ilyen vállalatoknál az ember barátaira számol, kik vele egy ösvényen járnak”.¹⁷ Ráth derekasan segíti is új barátját. Javasol cikkírókat, megküldi már ekkor széles ismeretségi köre tagjainak címeit,¹⁸ többször beszél a lap támogatása érdekében az egyházi kulturális körökben befolyásos Ipolyi Arnoldddal,¹⁹ előfizeteti a lapot a Győri Olvasó Egylettel, s maga is küld kéziratokat.²⁰ Az, hogy Ráthék 1862-ben megindítják a Győri Történelmi és Régészeti Füzetek-et, majd 1864 nyarán az egyes megyék történetének feldolgozására megalakítják a Monográphusok Társaságát, és elhatározzák a Hazai Okmánytár kötetének kiadását,²¹ arra ösztönzik Pestyt, hogy éppen a dunántúliakra támaszkodva hozza létre tervezett lapját.²² Pesten tartózkodásának első heteiben Győrbe utazik, hogy személyesen is megismerhesse Ráthot, s véle tanácskozzék a „Magyar történelmi szemle” — ahogy először nevezik a megindítandó lapot — kiadásáról.²³ Valószínűleg Ráth ajánlására a dunántúliak legközelebbi ülésén akarják a megalapítást kimondani, s a többi történetkedvelőt a támogatásra megnyerni.²⁴ Mivel azonban az ülésre csak 1865 februárjában került sor, a közbelső hónapok alatt Pesty és Ráth levélben igyekeznek tisztázni a megindítandó első magyar nyelvű történelmi szaklap szerkesztési irányelveit, s mondják el elképzeléseiket

¹⁵ A levelet nem ismerjük, de Pesty válaszleveléből kiderül annak tartalma. Pesty Frigyes — Ráth Károly. 1857. okt. 5. Pesty Frigyes Leveleskönyve 134. l. OSzKK Fol. Hung. 2134.

¹⁶ Ráth Károly — Pesty Frigyes. 1857. okt. 8. OSzKK Levelestár.

¹⁷ Pesty Frigyes — Ráth Károly. 1857. nov. 30. MTAKK Ráth Károly levelezése.

¹⁸ Ráth Károly — Pesty Frigyes. 1857. dec. 14. OSzKK Levelestár.

¹⁹ Ráth Károly — Pesty Frigyes. 1859. aug. 10., 1860. márc. 15. OSzKK Levelestár.

²⁰ Ráth Károly — Pesty Frigyes. 1860. márc. 15. OSzKK Levelestár.

²¹ A *Monográphusok Társasága* tulajdonképpen a Dunántúli Történetkedvelők szervezett kutatói vállalkozása volt. Az eddigi ismerősökön túl megkeresték mindazokat, akikről tudták, vagy hallották, hogy megyéje történetét kutatja. Pesty Frigyes Temes vármegye történetén dolgozott akkor már több éve, s ennek feldolgozását vállalta.

A *Hazai Okmánytár* a történetkedvelők felgyűlt és a Győri Történelmi és Régészeti Füzetekből kiszorult oklevélgyűjtéseire alapozódott. Első négy kötete egymás után 1865—1868 között jelent meg, az V—VIII. kötet azonban rendszertelenebbül 1868—1891 között. (Vö.: *Gárdonyi Albert*: A történeti segédtudományok története Magyarországon. Bpest. 1926. A Magyar Történelemtudomány Kézikönyve II./1. 19. l.) Kiadóiik maguk a történetkedvelők voltak, ami — figyelembe véve a közönség csekély érdeklődését — nagy anyagi megterhelést is jelentett számukra. (Vö.: *Nagy Imre*: A Dunántúli Történetkedvelők. Emlékkönyv a Magyar Történelmi Társulat negyedszázados fennállásának napján 1892. május 15-én tartott Ünnepélyes Közgyűlése alkalmára. Bpest. 1892; *Nagy Imre*: Sopron múltja. Emlékkönyv a Magyar Történelmi Társulatnak Sopronban való időzése alkalmából, 1883 évi augusztus 21—27. Bpest. 1883. 48 l.; *Mann Miklós*: i. m.)

²² Iratok 1.

²³ E beszélgetésről Ráth így számol be Thaly Kálmánnak: „Én, valamint Pesty is igen épült a társalgás alatt előjött dolgokon, te hiányoztál, ki a pesti lapirodalom terén eléggé otthonos vagy; — ugyanis sem több, sem kevesebb forgott szóban, mint Pestynek kedvenc eszméje „Magyar történelmi szemle” cím alatt egy hetenkint megjelenő lap kiadása, azonban evvel hallgassunk, míg a gyűlés elé nem terjesztem, ’s míg mi egy jókora lökést nem adunk neki.” Országos Levéltár (a továbbiakban OL) Thaly-család levéltára. Thaly Kálmánhoz intézett levelek. Ráth Károly — Thaly Kálmán. 1864. okt. 22.

²⁴ Ráth Károly — Pesty Frigyes. 1864. okt. 22. OSzKK Levelestár. Az itt említett Marcalti összejevetel elmaradt. *Nagy Imre*: A Dunántúli Történetkedvelők. 75—77. l.

a tartalom és az előállítás egyes kérdéseire vonatkozóan. Mint az itt közölt dokumentumok is mutatják, levélváltásukban felbukkan a korabeli magyar történész közélet- és történelemszemlélet számtalan problémája — s ha gyakran különböző megközelítésből is — azok megválaszolásának igénye.

Ráth nemesi születésű győri „levéltárnok”, aki hű 1848—49 eszmevilágához, aki noha csak „8 iskolát” végzett, önműveléssel széleskörű ismereteket szerez a diplomatikában. Politikai álláspontja, felfogása s egész tevékenysége a liberális magyar középneemesség haladó elemeinek jegyeit viseli magán.

Pesty, a polgári származású, a szabadságharc mellett következetesen kitartó, több külföldi országban megfordult értelmiségi, mind élményanyagában, mind érdekeit tekintve az egyre erősödő hazai polgári értelmiségi réteghez kötődik, és gondolkodásában sok rokonvonás fedezhető fel a korabeli irodalmi ellenzék eszméivel. Ő a hatvanas évek magyar társadalmának egyik legfontosabb kérdésére, a „nemzeti” és a polgári értelemben vett „egyetemesen emberi” gondolatának, a kor tudományos és politikai irodalmában gyakran egymással szembe állított téziseinek helyes összhangban tartására keresi a megoldás útját, amikor a folyóirat tartalmi kérdéseire sort kerítve az „általános történet” leendő ismertetését oly fontosnak tartja.²⁵ Amikor fejtegetésére Ráth azt válaszolja, hogy „... az én véleményem szerint kizárnám a világtörténelmi irodalom ismertetését, csak oly külföldi munkákat ismertetnék, mellyel kissé vagy igen belevágnánk hazánk történetébe”,²⁶ Pesty szinte programszerűen fogalmazza meg a „megyeház ablakából való bölcsekedést, félszeg, szűklátókörű felfogás” elvetését.²⁷ A vitában nem elsősorban a kedves és hű barát felfogása ellen emel szót, hanem az európai fejlődésre való kitekintés mellett tör lándzsát. A kérdés megítélésének fontosságát mutatja, hogy a fiatal jurista-újságíró Csukási Károly — ki ekkor Pesty közvetlen munkatársa — levelet ír ez ügyben rokonának, Ráth Károlynak: „Mi Károly bácsi véleményét tanácskozással alá vevén miután másokat is meghallgattunk azon meggyőződésre jutánk, hogy egy lapnak, mely a művelődés, a tudomány terjesztését tevé feladatává lehetetlen oly izolált helyzetben maradnia, miszerint a külföld munkásságára ne reflectálna...”²⁸

Pesty érzi a hazai történetírás más fogyatékoságait is; a külföldtől a „történetírás művészetét” akarja megtanulni s e kapcsolatot arra felhasználni, hogy „... tájékozódva legyünk az őket foglalkoztató *eszmékről*”. Az „eszmékben való tájékozódás” igénye a Világos utáni fiatal történetésznemzedék jelentős részének állandó törekvése. Noha a korabeli nagy könyvtárainkban a kortársi európai irodalom nagyszámú szakkönyve, divatos regénye megtalálható volt, mégis az európai műveltség kiszélesítésének fontosságát a kortársi irodalom állandóan hangsúlyozta. Amikor például Fraknói néhány hónap múlva a tervezett történeti lap megindításával kapcsolatban ír Pestynek, a folyóirat egyik hivatását éppen abban látja, hogy „... történelmi irodalmunkat az adatgyűjtés stádiumából kiemeli, s azt a világirodalom magas színvonalára emelni segítse”.²⁹

²⁵ Iratok 1, 3.

²⁶ Iratok 2.

²⁷ Iratok 3.

²⁸ „Magasabb álláspontot kell elfoglalnunk, hogy annál inkább ismerjük helyzetünket, nyerjünk áttekintést a létezők felett, — az idegen művek ismerete nem zárja ki a hazai történet nagyságának tudását, művelésének nagyobb dimenziókban emelkedését...” — írja ugyanitt, bírálva Ráth álláspontját. Csukási Károly — Ráth Károly. 1864(5). febr. 20. MTA KK Ráth Károly levelezése. Csukásiról ld. a 76. sz. jegyzetet.

²⁹ Fraknói Vilmos — Pesty Frigyes. 1865. máj. 8. OSzKK Levelestár.

1457.

Magyar kir. helytartótanács

1865

Elnöksége.

1786. No. 1965 érkezett. 9. évi

Közel elintézetett;

kiadása érkezett: 11/2	krónába érkezett: 13/4. 865.
kiadása: 11/2 1/4	szám adám:
egyesítő: JPK	lőrsz adám: T.B. 1457
kiadta: 11/2 1/4	haladidó:

Tárgy:

Ura kurtai Rendőrnagyság
saj. Persky Frigyes lapenged
sely kérvénye tárgyában
jelent.

Előiratok:

1457: 665.

K. n. látni l. babilianj;
ittkár is foly. ségít
Lilla: Vámtörz

[Handwritten signature]

A perbentai Cs. K. rend.
őrnagyságnak.

Persky Frigyes perbi
lakos akbeli kérelmé,
hogy „Századok” cím
alatt, egy kézen havoru
ként háromszor megjeluo
fordulású rendőrnagyi úraku
lapján, a bemutatott program
mellet, raját szerkesztés
alatt kiadasson, selyen
szükségnek találtam,
aly kikötésrel mindazon
által, hogy ^{alján} sarmely
politikai, társadalmi,
vagy vallási irányu es,
tekvés közzétételétől
sartózkodni fog.
ittinál is a (Vörösz),

3 db.
Melléklet a beadványra
a program illen
használatára le.
máskor (leveg)

A Helytartótanács — a mellékelt rendőrkapitánysági felterjesztés és a megindítandó „Századok” programja alapján — engedélyezi a folyóirat megjelenését. (OL. Abszolútizmuskori levéltár. Helytartótanács elnökségi iratok. 1865. 1457., 1786.)

f. hó sém 1714 p. sz. a. kelt
jelentése kapirán, a' Esza
szóványok visszatérésére
mellette oly felhívással
~~szóványok~~ ^{szóványok}, hogy folyamán
vagy a' részére szemmel
megadva lapangédegyről,
annak hatályára, vala,
mint a' közelet példányok
pontos beküldéserei függel,
mesterei se melles kató,
vitsa; ~~a' (szóvány) példány~~
a' kendőse, lapnak meg,
jelentés iróniját a' péld;
annak idején hivatal
bejelentse. —

1714. máj. 4. 5. sz.

^{10.} J. M. B.

. Századok.

A fennelti cím alatt történésztudományi Századok
megnevezéssel létesít, havonta kétszer.

Programm:

1. Általános bel- és külföldi történet.
2. Régi és új geographia.
3. Jogi és művelődési történet.
4. Földrajz és etnographia.
5. Régiségtan (archaeologia).
6. Chronologia.
7. Etimologia.
8. Az egyes tudományok, tudományok és művelődés története.
9. Topographia (topographia).
10. Könyv- és levéltártudományok.
11. Alkalmazott, antropológia, lélektan.
12. A nyelvészet eredményei a történelem és nyelvészetben.
13. Néprajz, hitregék, mondák, hazai
máskolatok.
14. Genealogia (genealogia).
15. Emlékek.
16. Szociológia és etnographia.
17. Hozzá a történésztudományok magyar
megnevezéséről (könyvtudomány).
18. Apró hírek.
19. Könyvtudomány (bibliographia).
20. Felvilágosítás, reformok, művelődés,
ról, és tevékenységéről. Bpest 1868. március 15.
Beszélyes és a m. akademián fogja.

A másolatok hiálán!

Hoffmann, ellátott.

Csak utalni szeretnénk a források azon részleteire, melyek ha nem is teljesen kifejttet formában, de a tudományos történelmekutatás nem egy korabeli alapkövetelményének szinte hibátlan megfogalmazásai: az okmányközlés és a „kidolgozott tanulmány” közötti korabeli gyakori szembeállítás helyes feloldása, a történelemnek „legszelebbebb értelemben” való felfogása, a csak későbbben kiszakadó segédtudományoknak, a művelődéstörténeti, politikatörténeti szempontoknak ilyen egységbenlátása.³⁰ Azt hiszem nem túlozunk, ha azt mondjuk, itt már a kialakuló magyar polgári történettudományosság több évtizeden keresztül végighúzódo problémaköreinek megérezéséről is szó van.³¹

A lap terjedelmét, megjelenésének gyakoriságát illetően azonban Pesty túlbecsüli író társainak alkotóerejét, amikor heti két, majd másfél ív megjelenetésére gondol, nem is szólva arról, hogy ez a kor folyóiratolvasási szintjét, tudományos érdeklődését tekintve is irreális célkitűzés volt. Ráth, a tapasztalt tudományos szervező, a Győri Történelmi és Régészeti Füzetek szerkesztője tudja, milyen nehéz a tudományos folyóiratok egy-egy példányát a történetkutatók szűk körén túl eladni, és figyelmezteti Pestyt e nehézségekre, szerényebb terjedelmet javasol.³²

A lap tervét először a Dunántúli Történetkedvelők 1865. február 26-án Répce-Szemerén tartott gyűlésén hozzák nyilvánosságra. Ráth megígéri, az összejövetelükön rábírja társait, hogy „... minyájan szellemi és anyagi (legalább 5 péld. előfizetést a lap feltápáskodásáig) segílyt kezét adva ígérjenek”.³³ A gyűlésen fel is olvassa Pesty levelének egyes részeit, körvonalazni akarván a történeti lap programját, de amint az Nagy Imre későbbi visszaemlékezéséből kiderül, az együtt levő hat történetkedvelő a Hazai Okmánytár mellett e vállalkozást kissé Pesty Frigyes egyéni dolgának tartotta, melyet ők csak írásaikkal támogatnának.³⁴ Ráth széleskörű ismeretségét is felhasználja a lap megindítása érdekében, s kéri barátait, küldjenek a szerkesztőnek cikket, s vállaljanak részt a terjesztésből is.³⁵ Úgy látszik, hogy a Dunántúli Történetkedvelők 1865 elején fellendülő tevékenysége, a Hazai Okmánytár megindítása, társulattá alakulásuk mégis biztos támasza lehet a megindítandó történeti lapnak, melynek címe végül is *Századok* lesz.³⁶

³⁰ Iratok 1.

³¹ Ezen szerkesztői elvek kialakításában szerepe volt Csukási Károlynak, s más barátaikkal — Rómerrel, Wenzellel — folytatott beszélgetéseiknek. Csukási néhány későbbi sora is erre utal: „Mi Károly bácsi véleményét tanácskozás alá vévén miután másokat is meghallgattunk, . . .” (Ráth Károly levelezése I. Csukási Károly — Ráth Károly 1864(5). febr. 20.) Mint Thalynak Ráthhoz írott leveleiből kiderül, Thaly is állandóan tud a laptervezet sorsáról. (Ld. MTAKK Ráth Károly levelezése II.) Ezt támasztja alá az is, hogy Csukási Ráthhoz írott levele a történelmi lap tervét illetően szinte minden ponton megegyezett Pesty elképzeléseivel. (Csukási Károly — Ráth Károly 1865. febr. 20. Ráth Károly levelezése I. és Iratok 8.)

³² Iratok 2.

³³ Ráth Károly — Pesty Frigyes. 1865. febr. 15. Pesty Frigyes Vegyes Iratai. II. 177. l. OSzKK Fol. Hung. 1115.

³⁴ „Felolvasatott Pesty Frigyes levele, melyben tudomásunkra hozta, hogy egy magyar történeti lapot szándékozik kiadni, s felszólított bennünket, hogy ebben munkáinkkal támogassuk. Végre a mihez oly igazi benső kedvvel fogtunk, Ráth Károly a H. Okmánytár I. kötetének II. kinyomtatott ívét mutatta be” — írja ezzel kapcsolatban Nagy Imre (A Dunántúli Történetkedvelők 77. l.). Ugyanakkor a Pesti Napló úgy számol be a Répce szemerei ülésről, mint ahol amellet, hogy „... 50 pl. biztosítottak a lapból, . . . eszméjét nagy örömmel fogadták”. (Pesti Napló, 1865. 57. sz.)

³⁵ Vö. *Mann Miklós*: i. m. 852—853. l.

³⁶ Ráth lelkesedve írja Pestynek: „A Komárom megyei Csep közbirtokossága meghívása folytán van szerencsém tégedet is a történetkedvelők gyűlésére meginvitálni,

Pesty beadja kérvényét a Helytartótanácshoz, mely hivatott volt dönteni az újságok, folyóiratok megjelenéséről. A Helytartótanács „a szükséges engedély megnyerése végett benyújtott folyamodás”-t a mellékelt Programmal együtt átküldte a Pest-Budai rendőrkapitányságra „kimerítő vélemény és jelentéstétel végett”.³⁷ A rendőrség, amelynek a közismerten korlátolt Worafka volt a kapitánya,³⁸ tájékoztatást kér Temesvárról Pesty Frigyesről,³⁹ majd április 5-én kelt, a Helytartótanács elnökségéhez intézett német nyelvű véleményezésében javasolja az engedély megadását. Mindenesetre igen érdekes és jellemző a felterjesztés azon néhány sora, melyben felhívja a figyelmet, s egyben óvatosságra is int: mennyire politizálhat egy történeti szaklap is: „... a történelmi adatok kevésbé gondos megválasztása, valamint egy kombinációk és összehasonlítások segítségével kialakított ábrázolás erősen keresztezhetné a kormány szándékait.”⁴⁰ Pesty nem hagyta sorsára kérvényét, személyesen is felkereste Pálffy helytartót,⁴¹ kivel már korábban történeti kutatásai során is kapcsolatban állt.⁴² Pálffy Mórícznak éppen ekkor volt összeütközése túl szigorú sajtópolitikai elvei miatt Zichy kancellárral, s ahogy a kortárs újságíró megjegyzi: „kedvenc foglalkozásától, a lapokba avatkozástól teljesen eltiltattott”.⁴³ Bizonyára ez is közrejátszott, hogy igen barátságos volt Pesty Frigyeshez, s tudományos és egyéb kérdésekről „egyórai párbeszédet” folytatott vele,⁴⁴ majd a rendőrkapitányságnak küldött utasításában a felterjesztés megkötéseinél sokkal általánosabb, s lényegében enyhébb követelményekhez kötötte a lap megjelentethetését.⁴⁵ Az engedélyt ennek a helytartótanácsi utasításnak megfelelően küldi meg végül is a rendőrkapitányság a jövőre szerkesztőnek.⁴⁶

legyél tehát ápr. 17-én, az az husvét másnapján a Kis Béri állomásnál, hol a közbirtokosság fogatai várnak reátok és mi fogadunk 's fogadjuk a Századok szerkesztőjét, 's vissziuk be nagy jó kedvvel Cseppe . . . Ha eljössz, 50 előfizetőt biztosítok újra, melyre ezennel a kezemet adom.” Ráth Károly — Pesty Frigyes. 1865. ápr. 5. OSzKK Leveléstár.

³⁷ OL. Abszolútizmuskori levéltár. Helytartótanács elnökségi iratok. 1865. IV. B. 1457. A kérvény és a mellékelt eredeti program elveszett. A kérvény tartalmára a rendőrségi felterjesztésből lehet következtetni, a Programnak két másolata is megvan. Vö.: Iratok. 4, 5a.

³⁸ *Szilágyi Sándor*: Rajzok a forradalom utáni időkből. Bpest. 1867. 143—144. 1.

³⁹ A véleményezés tartalmára csak következtetni lehet a rendőrség felterjesztéséből (vö.: Iratok 4); mert a temesvári levél az irattárba rakáskor elkerült a törzsiratok mellől.

⁴⁰ Iratok 4.

⁴¹ b. Pálffy Móríc altábornagy 1861-ben kerül Majláth György helyett a Helytartótanács élére, s 1865 júliusáig viszi a hivatalt.

⁴² Pesty Frigyes Vegyes Irtai II. köt. 119., 142. 1. OSzKK Fol. Hung. 1115.

⁴³ Kecskeméty Aurél Naplója 1851—1878. Bpest. 1909. 180. 1.

⁴⁴ Pesty Frigyes — Ráth Károly. 1865. ápr. 11. MFAKK Ráth Károly levelezése. II.

⁴⁵ „Pesty Frigyes pesti lakos abbeli kérelmét, hogy »Századok« cím alatt egy Pesten havonként háromszor megjelenő történettudományi szaklapot, a bemutatott program mellett, saját szerkesztése alatt kiadhasson, teljesíthetőnek találtam, oly kikötéssel mindazonáltal, hogy abba bármely politikai, társadalmi, vagy vallási irányú értekezés közzétételétől tartózkodni fog.” (OL. Abszolútizmuskori Levéltár. Helytartótanács elnökségi iratok. 1865. IV. B. 1786.) Ezek a kikötések nem jelentettek többet, mint a politikai lapoktól való szokásos elhatárolást. Nyilvánvaló volt azonban előttük is, hogy a történettudományi szaklapon belül is a cikkek mindig tartalmaznak politikai vonatkozást, mint ahogy azt a Worafka-féle felterjesztés idézett sora is mutatják.

⁴⁶ Iratok 5.

Pesty széleskörű szervezéshez kezd. Minden számottevő történelemmel foglalkozó író megkeres leveleivel. Felújítja kapcsolatát a „Delejtű” volt munkatársaival, ír a csak névről ismerteknek s a dunántúliaknak.⁴⁷

Ha megvizsgáljuk a Pesty által felkért szerzők névsorát, akkor kiderül, hogy a szerkesztő igyekezett több szempont figyelembevételével összeállítani azt. Az első, ami feltűnik, hogy a felkértek között a legkülönbözőbb társadalomtudományi ágak művelői megtalálhatók: a szűkebben vett történetkutatók mellett régészek, egyháztörténészek, irodalomtörténészek. Ez természetesen öketvezett a megindítandó Századok programjánál már érintett szerkesztői koncepcióból. Tudománypolitikai szempontból érdekes, hogy a névsor szerint határozott törekvése volt Pestynek egyrészt az erdélyi arisztokrata származású politikus-tudósok (gr. Mikó Imre, báró Kemény Gábor, gr. Lázár Imre, gr. Teleki Domokos), másrészt az „irodalmi deákosok” — sokszor nem is kimondottan történetírók (pl. Gyulai) — felkérése, ugyanakkor pl. Csengery — akivel egyébként korábban levelezésben volt, és akit támogatott a Budapesti Szemle terjesztési munkájában is — kihagyása. Életútjuk, munkásságuk alapján is elkülöníthető az a csoport, mellyel Pesty — többnyire nem most, hanem korábban, a Delejtű megindításakor — Ráth javaslata alapján vette fel a kapcsolatot, s most ismét hozzájuk fordul (Nagy Imre, Nagy Iván, Rómer Flóris, Ipolyi Arnold, Véghely Dezső, Fraknoi Vilmos stb.). Különválasztható az a néhány író, történetbúvár, akiket munkájuk, híruk alapján keresett meg levelével (Henszmann Imre, Hornyik János, Horváth Döme, Hajnik Imre, Csaplár Benedek, Kerékgyártó Árpád stb.). Ezekből a levelekből kitűnik, hogy bízott a történeti érdeklődés, a történetkutatás utóbbi években mutatkozott fejlődésében,⁴⁸ számított a vezető irodalmi, tudományos szeméremi csoport egyes tagjai mellett azokra a fiatal polgári-nemesi értelmiségiekre, akik örömmel és határtalan önzetlenséggel, gyakran rossz anyagi körülményeik ellenére is áldozatokat hozva támogatták a lapindítási, könyvkiadási s egyéb művészeti-tudományos kezdeményezéseket. Ezeknek az újjáéledő, de az ország különböző vidékein egymástól távol tevékenykedő tollforgató történetkutatók számára a megindítandó Századok az egységbefogást, a szervezeti hovatartozást is jelentette volna. „Üdvözlöm a Tekintetes úr derék vállalatját — írja Paur Iván a felkérő levélre válaszolva —, mely az erők elforgácsolásának, az ide s tova kapkodásnak. . . »állj«-t fog vezényelni. . .”⁴⁹ Maga Pesty is érezte, hogy ezt az összefogást igényli a magyar történetírói gárda, s amikor felszólító levelében célját körvonalazza, azt elsősorban a történészek egymásközötti és a közönséggel a folyóiraton keresztül létrejövő érintkezésében határozza meg.⁵⁰ A felszólítottak majd mindegyike válaszában megígéri a támogatást, sőt ötleteket is adnak a szerkesztéshez,⁵¹ de cikkeket — melyek pedig első feltételei lettek volna a lap megindításának — csak későbbre ígérnek. Horváth Mihály rossz egészségi állapota és

⁴⁷ A felszólítottak névsora: Iratok 9.

⁴⁸ Pesty Frigyes — Szilády Áron. 1865. máj. 21. MTAK Kéziratár. Szilády levelezés (Nem volna Ön . . .) Vö. még Iratok 1.

⁴⁹ Paur Iván — Pesty Frigyes. 1865. máj. 21. OSzKK Levelestár.

⁵⁰ „Célja, hogy folytonos érintkezéssel a közönséggel a történettudomány barátai gyarapíttassanak, más rész, hogy írónk folyvást ösztönözve legyenek, s az eddig felhalmozott gazdag adatokat feldolgozni, és történelmünk még parlagon heverő részeit művelni” — mondja a felszólító levelek egyik változata a megindítandó lapról. Pesty Frigyes — Szilády Áron. 1865. máj. 21., id. helyen. Vö. még Iratok 7.

⁵¹ Iratok 9.

„nagyobb munkája” miatt nem küldhet az első számokba munkát,⁵² Szilágyi Sándor Erdély történetén dolgozik, de biztatja Pestyt,⁵³ Fraknói Vilmos, Torma Károly, Véghely Dezső pedig csak a későbbi hónapokban szándékoznak dolgozatot küldeni.⁵⁴ Az elismerő válaszok és a lelkes szavak ellenére így Pesty kénytelen belátni, hogy lapját egyelőre nem indíthatja meg.⁵⁵

Ha azokat a tényezőket keressük, amelyek meggátolták, hogy már 1865-ben megjelenjék az első magyar történeti szakfolyóirat, akkor az elsők között kétségtelenül a politikai helyzet kedvezőtlen alakulását kell említenünk. 1865 tavaszán, amikor úgy látszott, hogy a „kiegyenlítés” kérdésében a közeljövőben nem várható előrehaladás, a művelődési, kulturális fellendülésben is határozott megtorpanás következik be. Már április közepén azt írja Pesty, hogy félnékké teszi „a mostani mostoha idő. Nagy megerőltetéssel ismerőseink körében felvisszük 200 előfizetőre a nagy közönség pedig mindennapi gondjai által lesz akadályoztatva a lap pártolásától.”⁵⁶ A politikai viszonyokat Csukási és egy későbbi levél sorai szerint Ráth is rendkívül fontosnak, meghatározónak tartotta és az előbbi éppen ezek mostoha alakulásából vonja le a következtetést és tartja lehetetlennek, hogy a Századok 1865 nyarán megjelenhessen.⁵⁷

Ugyancsak hátráltató körülmény volt az, hogy a Dunántúli Történetkedvelők körében határozott passzivitás figyelhető meg 1865 nyaratól. Azon túl, hogy egyéni munkájuk felé fordul mindegyikük, határozott elkedvetlenedés mutatkozik a kevés eredmény láttán, mások anyagilag nem bírják a kiadói vállalkozásokat.⁵⁸ Ilyen viszonyok között rájuk már különösebben nem számíthatott Pesty, noha a beérkezett cikkek — kettő Nagy Imrétől, egy Thalytól — mindegyike tőlük származott.⁵⁹

Számításba kell vennünk azt is, hogy akkor, amikor a történetírók között is a politikai és társadalomfelfogás alapján az ellentétek mind jobban mélyültek, ezeket a frontokat összefogó lap megindítása túlságosan is nehéz feladatnak bizonyult egy magánvállalkozás számára; különösen ha amögött sem nagyobb társadalmi, sem politikai erő nem állott. Az egyetlen központi szaklap szerkesztősége határozott vezetőszeretetet jelentett volna a kialakuló történész közéletben, márpedig erre Pestyt sem történetírói tekintély, sem a tudományos életben való tájékozottság, ismeretségi kör nem predestinálta.

⁵² Iratok 7.

⁵³ Szilágyi Sándor — Pesty Frigyes. 1865. máj. 4. OSzKK Levelestár.

⁵⁴ Fraknói Vilmos — Pesty Frigyes. 1865. máj. 8. OSzKK Levelestár; Torma Károly — Ráth Károly. 1865. máj. 30. MTAK Ráth Károly levelezése II.; Véghely Dezső — Pesty Frigyes. 1865. jún. 19. OSzKK Levelestár.

⁵⁵ Iratok 9.

⁵⁶ Pesty Frigyes—Ráth Károly. 1865. ápr. 11. MTAKK Ráth Károly levelezése II.

⁵⁷ Csukási Károly—Ráth Károly. 1865. ápr. 11. MTAKK Ráth Károly levelezése II.; Ráth Károly — Thaly Kálmán. 1866. febr. 15. OL. Thaly-család levéltára. Thaly Kálmánhoz intézett levelek.

⁵⁸ Csukási 1865 júliusában már a „Dunántúli Történetkedvelők hanyatlásnak indult jóhír”-éről beszél. (Csukási Károly — Ráth Károly. 1865. júl. 28. MTAKK Ráth Károly levelezése II.) Az anyagi nehézségekről, a közönség általános érdektelenségéről ld. Paur Iván, Nagy Imre, Véghely Dezső 1865-ben Ráth Károlyhoz írott leveleit. (MTAKK Ráth Károly levelezése I—II.) Paur Iván ki is válik a Hazai Okmánytár kiadói vállalkozásából, s helyette majd Ipolyi Arnold lép be. (Vö. Ipolyi Arnold 1865—66-ban Ráth Károlyhoz írott leveleit. MTAKK Ráth Károly levelezése I.)

⁵⁹ Nagy Imre — Pesty Frigyes 1865. szept. 20. OSzKK Levelestár. Thaly Kálmán — Ráth Károly 1865. szept. 22. MTAKK Ráth Károly levelezése II. Erről: Nagy Imre—Thaly Kálmán. 1867. nov. 2. OL. Thaly-család levéltára.

Ezek a körülmények arra készítették a szerkesztőt, hogy bízva az idők jobbra fordulásában, elhalassza a lap megjelentetését. A Ráth Károly és Thaly Kálmán levelezésében található elszórt megjegyzések⁶⁰ azt mutatják, hogy Pesty nem mondott le a folyóirat megindításának gondolatáról. Mindenesetre a Századok létrejöttének történetében az első szakasz lezárult, s ez bebizonyította, hogy kedvezőbb politikai és művelődési körülmények között, s szélesebb körű társadalmi összefogás, bázis alapján lehet csak megindítani a történelmi folyóiratot.

IRATOK

I.

Pest. 1864. december 8.

Pesty Frigyes Ráth Károlyhoz intézett levelében elmondja a megindítandó „történelmi hetilap” tartalmára, kiállítására vonatkozó elképzeléseit.

Pest december 8-án 1864

Kedves Károly barátom!

Elvégre van egy szabad napom, és azt arra használom, hogy Önnek irjak a világ minden dolgairól, és még néhány egyebekről . . .⁶¹

Most a kiadandó történelmi hetilapról.

Én időközben tudakozódtam Ernichnél⁶² a nyomtatás költségeiről. A Gazdasszonyok lapja negyedrért alakjában papír és nyomtatás kerül 500 példány 20 frtba. A Koszoru alakjában, nyolcadrért félv 500 példány 16 frt, — 1000 példány 21 frt.⁶³

En az utóbbi kiállítás mellett volnék. Hozzá számítandó még a bélyeg és az expedíció költsége.

Az írókat díjazni kellene, ha nem is fényesen, de legalább méltányosan, különben jóra való munkát nem kapunk.

De most az a kérdés támad, honnan merítsük a szükséges pénzt? Erre csakugyan nem tudok feleletet adni, — és ha ezt szóba hozzuk a történetkedvelők gyűlésén, bizony ott is kemény konc lesz.

Azt hiszem, hogy a lap minden száma legalább is másfél ívből — ha lehetne — 2 ívből álljon, különben csupán aprólékoságból állítjuk össze a lapot, és kidolgozott tárgyak alig alig engedhetünk helyet.

En legnagyobb buzgalommal ragadnám meg a történelmi lap ügyét, ha az anyagi kiállításon kívül, annak szellemi támogatása tekintetében is meglehetnék nyugtatva. Hogy a történettudomány szakmájában vannak képes, és nagyérdemű emberek, ki tagadhatná? De *munkás* író igen kevés. A történelmi lap szellemi kiállításán pedig sohasem szabad éreznünk, hogy a kéziratok hiánya vezérelte a szerkesztőt az összeállításban. Szeretném, hogy akik érdeklődnek a vállalat iránt, már most készítsék elő a kellő értekezéseket és adalékokat. Óhajtsom az volna, hogy a lap már jövő április elején meginduljon, — ha ön jönnek találja, azonnal folyamodok az engedélyért, a mi nehézséggel nálam nem járhat, miután 1860 évben a Delejtűt politikai lapul megjelenését engedélyezték — habár később nem éltem az engedéllyel.⁶⁴

⁶⁰ Ráth Károly — Thaly Kálmán. 1866. febr. 15. OL. Thaly cs. lvt. Levelezés.

⁶¹ Pesty ezután a Hazai Okmánytár részére küldendő lemasolt okleveléről ír, melyre majd Ráth válaszelevelében rövid utalás történik. (Vö. Iratok 2.)

⁶² *Emich Gusztáv* az 50—60-as évek első, teljesen magyar munkák megjelentetésével foglalkozó kiadója, nyomdatulajdonosa. (*Gárdonyi Albert*: Régi pesti könyvkereskedők. Bpest. 1930. 105—109. l.) A 60-as évektől mind jobban tudományos, kulturális és ellenzéki lapokkal foglalkozik. (OL. Abszolutizmuskori levéltár. Helytartótanács elnökségi iratok. Pest Budán megjelenő újságoknak Előfizetői számok szerinti kimutatása. 1866. 6983. eln. IV. B. 519.)

⁶³ A „Koszoru” Arany János lapja, a Szépirodalmi Figyelő utódja. A lapot éppen 1865-ben az olvasók számára folytonos apadása, s mind aggasztóbb anyagi körülményei miatt szünteti meg a költő. (*Bisztray Gyula*: Arany János „Koszoru”-jának olvasóközönsége. Magyar Könyvszemle. 1962. 1. sz. 75—81. l.; *Kozocsa Sándor*: Arany János szerkesztői munkásságához. Magyar Könyvszemle 1963. 1—2. sz. 99—101. l.)

⁶⁴ Pesti valóban 1860-ban kérvényezte, hogy a Delejtű politikai lapként jelenhessen meg, ezt azonban először megtagadták tőle, s csak 1861 márciusában kapta meg erre az engedélyt. Közben országgyűlési képviselővé választották, a lap szerkesztését Ötévényi Nagy Ferenc vette át, s a Delejtűből sohasem lett politikai lap. (*Berkeszi István*: i. m. 114—115. l.)

A lap tartalmára nézve még az a véleményem, hogy habár a hazai történetre kiváló figyelem fog fordíthatni, még is szükséges, hogy az általános történet is legyen benne képviselve. Ennek szükségét annyira érzem, hogy a lapban kritikai rovatot is szeretnék nyitni, melyben a jelesebb történeti munkák — akár hazaiak — akár külföldiek megbíráltassanak, természetesen nem az újdonsági rovatok selejtes módorában, hanem inkább olyanban, minőben a Budapesti Szemlében⁶⁵ találkozunk. Itt semit sem szeretnék a véletlenre bízni, melynek eredménye, hogy néha másodrendű munka sűrűen ismertetik, holott a korszakias munka elemzését hallgatással mellőzik, — mert írtóznak tanulmányt fordítani az ily munka megítélhetésére. Kivánnám, hogy oly állapotban legyünk, miszerint a szerkesztő megküldvén valamelyik munkatársának a megbírálandó munkát, arra számolhasson, hogy talpraesett bírálatot kap.

Fognak-e köztünk oly emberek találkozni? Mit mond?

Azt tán felesleges mondanom, hogy a történettudományt a legszélesebb értelemben veszem; t. i. nem csak a politikai történet, hanem irodalom-míveltségi történet, régiségtan, életrajz, időtan, heraldica és általában minden mellékága a történetnek találjon tért a lapban.

Az sem lehet célunk, hogy a lapból okmánytárt, vagy nyersanyag halmazát alkossunk, — miként ellenkezőleg az sem, hogy már százszor elmondott dolgok régi pongyolaságukban és a tudományos vivmányok felhasználásának nyoma nélkül, ujjalag hozassanak a közönség elé, hanem, hogy a lap fő részén minden cikk önálló dolgozat legyen, mely vagy saját jellemzésével, vagy új szempontok és adatok előadásával igazolja kiadását. Lehetnek a lapban kisebb rovatok, hol azon töredékek gyűjtetnek, melyek az idő romboló keze alól menekültek, és becses anyagul fognak szolgálni későbbi munkás történetkedveőknek. Egy újdonsági rovatot szánnék mindazon irodalmi vagy társadalmi jelenségek megemlézésére, melyek a történettudománnyal kapcsolatban állnak.

Bocsánatot, hogy oly tárgygyal veszem igénybe figyelmét, melyhez Ön illetékesben szólhat mint én. Céloom leginkább az, hogy becses nézetét tudjam meg, és így az ön által is pártolt célhoz közeledehessünk.

Kérném egyszersmind, sziveskedjék velem közölni azok névsorát, és lakását, akikre mint munkatársakra számolhatunk.⁶⁶

A történetkedveők igen tisztelt társasága bizonyára lényegesen mozdíthatja elő a vállalat keletkezését, sőt tán biztosíthatja is. Már ehhez nem szólhatok, mert nem tudom, kik tagjai, és a szervezés is tán a szabadság szélső határával azonos. Tisztelt barátom discretiójára bízom magamat, ha tán ügyetlen kérdést teszek, — de a történeti lap életbe-éptetése érdekében tudakozodom, vajjon benne vannak-e a történetkedveők társaságában mind azok kikkrol a közvélemény várna, hogy annak törekvéseiben részt vegyenek? Ha még akként nem állna a dolog, oda kellene ezt mielőbb vinni, hogy a társaság szellemileg, anyagilag oly nyomadékok adhasson fellépéseinek, mely a történettudomány előnyére válnék.

Ha a társaság, miként szeretném és reménylem, oly módon alakult össze, akkor egy az ő firmája alatt megjelenő folyóirat, — még pedig mely első a maga nemében nálunk, — a sikerhez jó utlevéllel el van látva, de viszont a társaság is meríthet a vállalatból életerőt, és biztos támaszt nyer, hogy a történettudomány a hazában buzgó barátokat, mívelőket nyerjen.

Mily címet javasol ön a folyóiratnak? Történetkedveők lapja? A történet nyomai? A mult hangjai? Az idő szöszata?⁶⁷

Bár találkozhatnak mielőbb ismét önnel. Mindig nagy élvezetet hoznak nekem e rövid percek, — és a levelezés nem mindent pótol, főleg, miután Ön jobbra fordíthatja idejét, mint levelezni.⁶⁸

Baráti szeretettel szorítván Önnel kezét, maradok

igaz tisztelője
Pesty Frigyes

Eredeti kéziratoss levél. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára (továbbiakban: MTA) Kézirattár. Ráth Károly levelezése II. köt. Magyar Irodalmi Levelezés. 4—r. 163.

⁶⁵ A Csengery által szerkesztett Budapesti Szemle ismertetési rovata — az *Irodalmi Szemle* — külföldi és magyar munkákat is nem egyszer 8—10 nyomtatott oldalon ismertetett. Ezek az ismertetések azonban nem mentek túl általában a tartalmi ismertetésen.

⁶⁶ Mint Bevezetőnkben mondtuk, a Delejtű munkatársai közül többet — a Dunántúliak gerincét — Ráth javasolta Pestynek. Rajtuk kívül most Kubinyi Ferenc címét küldi. (Ráth Károly — Pesty Frigyes. 1865. júl. 12. Pesty Frigyes Vegyes Iratai II. 178. l. OSzKK Fol. Hung. 1115.)

⁶⁷ Ráthnál tett októberi látogatásakor a „Magyar történelmi Szemle” címről volt szó. (OL. Thaly-cs. Ivt. Ráth Károly — Thaly Kálmán. 1864. okt. 22.)

⁶⁸ Épp a személys érintkezés ez általános hiánya miatt alakult ki pl. a Dunántúli Történetkedveők „szervezési alapját” képező hatalmas levelezés.

2.

Győr. 1865. január 7.

Ráth Károly Pesty Frigyes előző levelére válaszolva körvonalazza a megindítandó folyóirattal kapcsolatos véleményét, s tanácsokat ad a szerkesztéséhez.

Szeretett barátom!

Hogy oly későn válaszolok igen becses levelére, ne vegye restségnek, hanem mert többeknek elküldém jeles tartalma végett és így az most kerülvén vissza kezemhez, veszem kezembe ismét választétel kedviért 's van szerencsém arra pontosint válaszolni.

A mi a Hevenesí 's egyéb pesti nagy gyűjteményeket illeti, távol van tőlünk, hogy mi azt felosztanánk magunk között, ott szabad a vásár, azt oly szerencsétlen társainknak hagyjuk kiknek levéltáraikat a törökök felégették. Ha hivatala szeretett barátomnak néhány heti vacációt enged, jöjjön közinkbe 's bámulni fog a tenger sok kiadatlan oklevélen.

A Mezősomlyón kiadott okmányt méltóztassék megtartani, hű mássát majd pesti találkozásunkkor tavasz nyiltával vehetjük, mert társaim annyira elhalmoztak nevezetes okmányokkal, hogy az első két kötetben is alig fér el, pedig 24 ív helyett 28 ra bővítém. Határidőül tehát a nyarat tűzöm ki, a mikor a 3^k kötetet fogom összeállítani.

A megindítandó lapban a levéltárak ismertetését és a nevezetesebb gyűjtemények tartalmát is jó lesz talán időnkint közleni, Hevenesí a t. gyűjt. átnézésakor tehát egy úttal jó lenne úgy intézni a dolgot, hogy egyszersmint a gyűjt. is leirassék. Legközelebbi gyűlésiünk Csepén Komárom megyében leend, oda meghívjuk kedves barátom uramat, az ügyet magunkévá tesszük és bővebben mindenről szóval értekezzünk, addig is néhány szót.⁶⁹

A Koszorú alakját én is legelőszerűbbnek és legméltóságosbnaak találok.

Címe: „Magyar történelmi szemle” lenne tán és az én véleményem szerint kizárnam a világtörténelmi irodalom ismertetését, csak oly külföldi munkákat ismertetnék, mellyel kissé vagy igen belevágnánk hazánk történetébe.

Engedélyért jó lesz mindjárt folyamodni 's a megindítást jul. ban kellene intézni, akkora összeverekedhetnek magyar eredeti értelemben (az az sorakozhatnánk) már csak azért is jul. elején, hogy az addig összehivandó két gyűlésen társaimat megismernek ['s addig a monographusok is felszaporodnának.⁷⁰ Jelentkeztek már Árvára Szontag Dániel,⁷¹ Közép Szolokra P. Szatmáry Károly,⁷² Fehérré Csapó Kálmán,⁷³ Szalára Paur Iván⁷⁴ sat. sat. Hazai okmánytárunkból is megjelenne két kötet 's így annál jobban indokolhatnánk a lap szükségességét.

Egy hó mulva történelmi találkozásunkor többet. Addig Isten önnel testvér, Kit tartson meg történelmi irodalmunk javára. Maradván

mély tisztelettel
Ráth Károly

Győr, ján 7. 1865.

['s személyesen hallhatná, hogy biztosítanak 's közreműködnek.*

Én hónaponként csak 2 ívet adnék, minden 15 alatt l. így egy évben 25 ívet, mely egy jó kötetre, hatalmas tárgymutatóval ellátva. Különben erről is majd többet személyes találkozásunk alkalmával.

Eredeti kéziratos levél. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (továbbiakban: OSZKK) Levelestár.

⁶⁹ Végül is nem Csepén, hanem Répce-Szemerén tartják a Dunántúliak 1865. febr. (26)-i összejövetelüket. Csepén áprilisban érkeztek.

⁷⁰ Pesty sohasem vett részt a Dunántúli Történetkedvelők ülésén. Néhányukat személyesen sem ismertem soha. (Vö. OL. Thaly-cs. lvt. Nagy Imre—Thaly Kálmán 1867—68.)

⁷¹ Szontagh Dániel a Monographusok Társaságának tagja, Árva megye monográfiáját készíti. (Ráth Károly—Pesty Frigyes. 1864. okt. 22. OSZKK Levelestár.) Pesty a Delejűtbe is kér tőle cikkeket. (Pesty Frigyes—Szontagh Dániel. 1858. aug. 25. Pesty Frigyes Leveleskönyve 407. l.)

⁷² P. Szathmáry Károly az ismert korabeli regényíró, ekkor nagyenyedi gimnáziumi tanár, ismert lapszerkesztő is.

⁷³ Csapó Kálmán ügyvéd, publicista, Székesfehérvár történetével foglalkozik, erről írt monográfiát is (1861).

⁷⁴ Paur Iván a hg. Eszterházy-, majd a gr. Széchenyi-család levéltárnoka, kihez Pesty már korábban is fordult adatokért. (Pesty Frigyes—Paur Iván. 1857. jan. 13. Pesty Frigyes Leveleskönyve 47—48. l.) A dunántúliak egyik tőrzstárgja, 1865 őszéig részt vesz a Hazai Okmánytár szerkesztésében és kiadásában.

* A lap alján tett betoldás.

3.

Pest. 1865. február 21.

Pesty Frigyes Ráth Károlyhoz írott újabb levelében kifejti az egyetemes történeti tájékozódás fontosságát, s kéri Ráthot, igyekezzék a Dunántúli Történetkedvelők összejevételén minél nagyobb támogatást biztosítani a lap ügyének.

Pest 1865 február 21-én

Kedves barátom!

Megkaptam szives meghívását és sajnálattal kell erre válaszolnom, hogy én nem tartozom azon szerencsések közé, kik rendes hivatalukból 3—4 napra szabadulhatnak. F. szerint nem is szükséges az időjárás kedvezőtlen voltára hivatkoznom. Thaly Kálmán⁷⁵ és Csukássy⁷⁶ szintén nincsenek azon helyzetben, hogy Repce-Szemerén a gyűlésre megjelenjenek.

Igy állván tehát a dolog, annál többet várunk most kedves barátom ügyes közbevetésétől. Felkérem tehát, hogy a történelmi lapot szellemileg, anyagilag amennyire lehet biztosítsa. Miként tegye azt, arra nézve felesleges volna Önnek tanácsot adni.

A lap programja egy korábbi levelemben foglaltatik nagyobb vonásokban. F. év január 7-én kelt becses soraiban Ön a Koszorú alakját magáévá teszi, — ennek örvendek. Címe lehetne: Történetkedvelők Lapja, — vagy Történetművelők lapja, — vagy: Magyar Történetkedvelő.

Többi tartalmára nézve engedjen meg tisztelt barátom, hogy néhány észrevételt tegyek. Először is keveslem azt a holnaponkinti 2 ívet, — abba nem sokféle férne be, és mi célunkat tévesztenék. Valamint a Koszorú alakját fogadtuk el, úgy szeretném, hogy miként ez, történeti lapunk minden száma egy ív ciceróból és 1/2 ív garmondból álljon. Már erre nézve inkább engedek tervemből, vajjon holnaponkint 4 vagy csak 3 szám adassék-e ki, noha szeretném, ha hetenkint jelenhetnék meg.

Nagy súlyt helyezek arra, hogy abba, a világtörténeti irodalomnak engedjünk tért. Távol legyen tőlem, hogy a magy. tört. t mellékessé akarjam tenni, — ez mindig kiváló fáradságunk tárgya lesz. De az általános történetet azért szeretném figyelembe venni, mert nehezemre esett mindig, jobb írónknál is gyakran tapasztalni tájékozatlanságukat az általános tudományok mezején, és az úgynevezett megyeház ablakából való bölcseletést, félszeg, szűklátókörű felfogást. Szemlésetünk az ált. történet mezején sajátképeni magyar történetünket alig alig fogja új adatokkal gazdagítani, de a felhozandó példákban tanulni fogjuk miként kell történetírni, az az a történetírás művészetét, valamint azt, mily eszmék foglalkoztatják a külföldi remek íróit és mikép öntik szép alakba a kiaknázott anyagot. Ha még korábban nem tettem volna, most jegyzem meg, hogy én a munkatársakat minél jobban díjazni kívánám, hogy szerkesztői tárcám mindig bővelkedjen értekezésekkel.

Bajos dolog volna, ha a véletlenség vagy a szükségérzete szerkesztené a lapot nem pedig a szellemi célszerűség. Közönségünket nem szabad kifárasztanunk oly cikkekkel, melyekre a német azt mondaná: Nothnagel.

Emich egy oly számot, mint a Koszorú kiállít 42 f. 80 krajcáron, Kocsi, Ebkövy és Galgóczy nyomdája 41 frton. Vajjon elegendő volna-e ily formán 500 előfizető, a lapnak fél évi 5, egész évi 10 forintos ára mellett? A Koszorú ára 12 forint.

Csak ennyiből állnak észrevételeim, és bocsássza meg kedves barátom, ha sok felesleges szóval kissé untattam.

A gyűlés eredményét kérem velem közleni, — legjobban ha személyesen lehetne szerencsém önhöz. Addig is az ég minden áldását kívánom önnek, engem pedig tartson szives emlékében, ki szeretettel és tisztelettel maradok

igaz barátja
Pesty Frigyes

Hát a Győri füzetek hol akadtak fenn?

⁷⁵ Thaly Kálmán a történetkedvelőkhöz tartozik, Ráth igen jó viszonyban van vele. Ekkor tanárkodik Pesten, gyakran találkozik Pestyvel. (Vö. *R. Várkonyi Agnes*: Thaly Kálmán történetírása.)

⁷⁶ Csukási Károly Ráth rokona. Ő ajánlotta Pesty Frigyesnek még Temesvárott, hogy legyen gondja az ott névelősködő fiatalember fejlődésére (Ráth Károly—Pesty Frigyes é. n. OSzKK. Levelestár). Pestyvel együtt a fővárosba kerül, s a Századok 1865-ös előkészítésénél tevékenykedik. A Dunántúllak köréhez tartozik, de hamarosan szembefordul velük, bírálva „tehetetlenségüket”, s hogy többször megszavazzák a megalakulást, s „3 hónaponként elmondják terveiket”, de a megvalósítás elmarad. (Csukási Károly—Ráth Károly. 1865. júl. 28. MTA KK Ráth Károly elvezése I.). Jogi tanulmányai után újságíró, s már 1865-ben az ellenzéki írók között találjuk

„Tisztelt pályatársainknak ismeretlenül is üdvözetimet!”*

Eredeti kézíratos levél. MTAK Kézírtatór. Ráth Károly levelezése II. köt. Magyar Irodalmi Levelezés 4—r. 163.

4.

Pest. 1865. április 5.

A pest-budai rendőrfőkapitányság felterjesztése a Helytartótanács elnökségéhez, melyben javasolja a Századok megjelenésének engedélyezését, de fontosnak tartja megszabott feltételekhez kötni azt.

Kais. König. Polizei Direktion, Ofen-Pest
Zahl 914/Pr.

Hohes Präsidium der königl. ung. Statthaltereien!

In Befolgung des hohen Erlasses vom 21. v. M. Zahl 1457/eln. betreffend das im Anschlusse rückfolgende Gesuch des Friedrich Pesty um Bewilligung zur Herausgabe und Redaktion einer neuen Zeitschrift, erlaubt man sich einem hohen Präsidium Nachstehendes gehorsamst zu berichten:

Die Zeitschrift um deren Concessionierung Bittsteller ansucht, soll den Titel „Századok” führen, monatlich dreimal in ungarischer Sprache in Pest erscheinen, und laut des nachtraglich beigebrachten und im Anschlusse mitfolgenden Programmes wissenschaftliche Artikel aus dem Bereiche der Geschichte, Geographie, Literatur, Heraldik, Archeologie, Chronologie etc. enthalten, und würde daher als in die Kategorie der wissenschaftlichen Fachblätter gehörend, weder einer Caution, noch der Stempelpflicht unterliegen.

Der Bittsteller Friedrich Pesty, welcher die Redaktion und auch den Verlag der in Redestehenden Zeitschrift führen will, ist aus Temesvár gebürtig, 42 Jahre alt, katholischer Religion, verheiratet, seit dem Monat September v. J. als Sekretär bei der hiesigen 1-ten ungarischen Gewerbebank bedienstet, und in Pest Theresienstadt Königsgasse Nr. 47 wohnhaft.

Bis zum Monat September v. J. hat Pesty sich grössten Theils in Temesvár aufgehalten, und da aus diesem Anlasse dessen Vorleben hieramt wenig bekannt war, hat man sich Berufs Erlangung der bezüglichen Auskünfte an die k. k. Polizeidirektion in Temesvár gewendet, von wo unterm 28. v. M. Zahl 95/pr. die in der Nebenlage abschriftlich mitfolgende Mittheilung eingelangt ist. Nach dieser Mittheilung hat Bittsteller schon im Jahre 1860 mit der Herausgabe und Redaktion einer belletristischen und Gewerbezeitschrift, betitelt „Delejtű”, in Temesvár sich befasst, bei dieser Gelegenheit jedoch wegen Überschreitung des Programmes, und wegen Verfolgung einer regierungsfeindlichen Tendenz, sich vielfache Verwarnungen und selbst seine Internierung nach Josefstadt zugezogen.⁷⁷

Die Befähigung zur Leitung eines belletristischen Unternehmens im Sinne des § 12. der Presseordnung kann dem Gesuchsteller nicht abgesprochen werden.

Überhaupt lässt sich gegen das Unternehmen selbst in presspolizeilicher Beziehung ein gesetzlich begründeter Anstand nicht erheben, mit Rücksicht auf die gegenwärtigen politischen Verhältnissen drängt sich jedoch die Besorgniss auf, ob es in der Ansicht des Gesuchstellers liegt, eine regierungsfreundliche Tendenz einzuhalten, und er bei der Behandlung der Geschichte einen Weg einschlagen wird, der nicht auf das Gebiet der Politik streift, wobei durch eine mindersorgfältige Wahl der historischen Daten, so wie durch eine planmässige Darstellung mittelst Combinationen und Vergleichen die Absichten der Regierung wesentlich durchkreuzt werden können.

Ob nun bei diesem Sachverhalte das vorliegende Gesuch einer Berücksichtigung würdig erscheint, muss man dem hohen Ermessen eines hohen Präsidiums anheimstellen, nur erlaubt man sich zu bemerken, dass im Falle der Gewährung desselben in der bezüglichen Concession dem Concessionär ausdrücklich zu bedeuten wäre, dass er in seinem

* A lapszálon olvasható mondat

⁷⁷ Mind Pesty kérvényére az eredeti programmal, mind a temesvári kapitányság jelentésének tartalmára csak követhetnek tudunk. Vö. a 39. sz. jegyzettel.

Blatte sich jeder Besprechung politischer, sozialer oder religiöser Fragen zu enthálté habe.

Pest, am 5 April 1865.

Worafka
k. k. Reg. Rath

Eredeti tisztázat. OL. Abszolutizmuskori Levéltár. Helytartótanács elnökségi iratok. 1865. IV. B. 1457.

5.

Pest. 1865. április 12.

A Századok megjelenési engedélye

1046
e. sz.

Pesty Frigyes Urnak

Helyben.

A' nagyméltóságú m. kir. Helytartótanács elnöksége f. é. Ápril 10^{én} 1786 e. sz. alatt kelt intézményével Önnek abbeli kérélmét, hogy „Századok” cím alatt, egy Pesten havonként háromszor megjelenő történettudományi szaklapot, a bemutatott, most már jóváhagyott és ./ . alatt másolatban ide mellékelt program szerint, saját szerkesztése alatt kiadhasson, teljesíteni méltóztatott, oly kikötéssel mindazonáltal, hogy abban bármely politikai, társadalmi vagy vallási irányú értekezés közzétételétől tartózkodjék.

Miről Ön azon figyelmeztetéssel értesítettik, hogy a sajtórendszabályok értelmében ezen lapját hat hónap alatt, az engedélynek különbeni elenyészése miatt megindítani, a megindítást a' kiadása előtt 8 nappal elébb az illető nyomdászok megnevezésével ide bejelenteni, és a kötpéldányokat, nevezetesen a nm. m. kir. udv. Kancellária és a' m. kir. Helytartótanács elnökségeihez, továbbá a cs. kir. udv. könyvtárnak Bécsben és a m. kir. egyetemi könyvtárnak helyben mindenkor pontosan beküldeni köteles leend.

Pesten, 1865^{iki} Ápril 12^{én}
Cs. kir. kormánytanácsos
Worafka

Eredeti tisztázat. OSzKK. Pesty Frigyes Vegyes Iratai I. 394. l. Fol. Hung. 1115.

5/a.

Pest. 1865. március 6.

A Századok megjelenési engedélyéhez mellékelt program

Másolat

„Századok”

1046 e. szhoz

A fenebbi cím alatt történettudományi szaklap fog megjelenni Pesten, havonkint háromszor.

Programm:

1. Általános bel és külföldi történet;
2. Régi és új geographia;
3. Irodalmi és művelődési történet;
4. Címer és okmánytan;
5. Régiségtan (archeológia);
6. Chronologia;
7. Életrajzok;
8. Az egyes tudományok, találmányok és művészetek története;
9. Helyrajz (topographia);

10. Okmányok, emlékiratok, levelezések;
11. Könyv és levéltárak ismertetése;
12. A nyelvészet eredményei, a történetírás szempontjából;
13. Népszokások, hitregék, mondák, hagyományok;
15. Éremltan;
16. Statistica és ethnographia;
17. Szemle a történettudomány mezején megjelent munkákról (könyvbírálat);
18. Apróhírek;
19. Könyvészet (bibliographia);
20. Jelentések rokonintézetek működéséről és tárgyalásairól.
Pest, 1865 március 6.

Pesty Frigyes sk.
a m. akadémia tagja⁷⁸

Másolat. OSzKK Pesty Frigyes Vegyes Iratai I. 393. l. Fol. Hung. 1115.

6.

Pest. 1865. május 11.

Pesty Frigyes cikket kér a meginduló Századok számára Mikó Imrétől. Hangsúlyozza a történelmi folyóirat jelentőségét, s röviden vázolja szerkesztői elképzeléseit.

Pest 1865 május 11^{en}
(Váci utca 20 szám)

Nagyméltóságos úr!⁷⁹

A történettudomány hazánkban közelismerés szerint a többi tudományos ágakhoz képest legnagyobb haladást tett, mi által ki van mondva, hogy ezen szakmában az írók legközelebb állnak a tudomány színvonalához, más részről, hogy a közönség is, a mennyire komolyabb olvasmánnyal megbarátkozott, még leginkább kedveli a történelem olvasását.

Mai nap a történelem már nemcsak a mívelt szellemek fényűzése, hanem valósággal gyakorlati oldallal bír. Érdekében fekszik tehát minden hazafinak, hogy a történeti öntudat ébren tartassék, hogy folytonos érintkezéssel a közönséggel annak látóköre szélesíthessék, hogy ismeretei gyarapíttassanak, de hogy folytonosan nyitott tere is legyen a történelemnek, miszerint buvárlatainak eredményei, és azon számtalan napvilágra jövő új adatok alapján igazibb, individuálisabb színben előttünk álló képek a múltból közkinccsé tétessenek.

Ezen, és hasonló tekintetek érlelték bennem azon szándékot, hogy történettudományi folyóiratot adjak, és ez f. é. július elejével „Századok” cím alatt meg fog indulni, — ha a körülmények kedveznek.

A program szerint havonként 3 szám jelenne meg, mindegyik másfél ívnyi tartalommal a Koszorú alakjában. Természetesen nem száraz adattár kíván lenni, melyet minden belértéke mellett végre csakis a szakíró becsül meg kellőleg; hanem a mai történettudomány színvonalán levő, összefüggő szövegből álló értekezéseket hozand. Különbö a történettudomány legszélesebb értelemben vett közlönye lévén, általános bel- és külföldi történettől kezdve, a segéttudományok minden ágáig, és minden részletéig terjeszti ki figyelmét.

Nem tudom vajjon Exellenciád cél- és korszerűnek tartja-e a vállalatot? vajjon hiszi-e, hogy általa a nemzeti művelődésnek nagy szolgálatot lehetne tenni? Én részemről igen nagyon óhajtanám, hogy Exellenciád szintén ily meggyőződésen legyen. És miután ebbeli óhajtatásom oly élénk, tán a szerénység határait is már érintve, mély tisztelettel bátorodom Exellenciádat kérni, miszerint elenyészhetetlen becsű történeti értekezései-

⁷⁸ A Programból két másolat maradt fenn. Egyik a helytartótanácsai engedélyhez csatolva (ld. fotókópiáját), másik ez itt, melyet engedélyhez csatolva megküldének Pestnek. A két példány között az írás és más kisebb formai jeleken kívül egy vonatkozásban van eltérés: a Pestynek megküldött példányon a másoló a „14. sz. Nemzékant (geneologia)” — kifejeztette.

⁷⁹ gr. Mikó Imre „az erdélyi Széchenyi”. Élénk politikai tevékenysége mellett kora rangos történetkutatója. Szinte minden korabeli erdélyi kulturális alapítvány mecenásai között megtaláljuk. Jelentős szerepet játszik később a Történelmi Társulat megalapításában, melynek 1867—1876 között elnöke is lesz.

vel a *Századok*-at azon szellemi befolyás polcára emelni kegyeskedjék, melynek aztán a legnemesebb ügy fogná hasznát venni, és a magyar név becsületére válnék.

Bocsássa meg nagyméltóságod merészségemet, és nem nézvén a kérő csekély voltát, szerencsétlenségem oly válaszszal, mely az egész mívelt közönség csak legnagyobb öröme fog szolgálni.

Magamat hazafias kegyeibe ajánlván maradok
Excellenciád

alázatos szolgája
Pesty Frigyes
az első magyar iparbank titkára,⁸⁰
a magyar akadémia tagja, stb.

OL. Filmtár. Erdélyi Nemzeti Múzeum. Mikó és Rhédey család levéltára. Mikó Imre levelezése. 791—85. cím—51.

7.

Genf. 1865. május 10.

Horváth Mihály válaszol Pesty Frigyes felkérésére, üdvözlí a megindítandó történelmi lap „eszméjét”, egyelőre azonban nem tud cikket küldeni.

Genève 6. Place des Alges, rue
Adémar — Jabni (?)
1865 ki május 10 kén

Tisztelt Ur,

Csak néhány nap előtt vettem Pfeiffer Sándor pesti könyvtáros⁸¹ úr útján Önnek még márczius 25 kén hozzá írt becses levelét; s ez az oka, hogy arra csak most vála-
zolhatok.

Teljesen osztozom Ön nézeteiben egy történelmi szaklap kiadásának szükséges-
ségére nézve s megvallom, rég óta csodálkozám, hogy ilyen lap mindedig nem kelet-
kezett történetkedvelő nemzetünkben, mely csak is a multakban találhat némi írt a jelen
sebeire, meríthet erőt s kítartást bajainak elviselésére.

Es ennél fogva a mily örömmel üdvözlöm Önnek elhatározását a Századok kiadá-
sára: oly szívesen engedek felszólításának, hogy a megindítandó lap munkatársai köz-
lépjek.

A hazától, hazai könyv- s levéltáraktól való távol létem nagyon megnehezíti
ugyan olyféle monographiák írását, a minők egy ilyféle lap számára valók. Mert új szem-
pontok a korok, emberek s viszonyok jellemzésében jobbára új adatok alapján keletkez-
hetnek; új adatok gyűjtését pedig leginkább a hazai, még sok kiaknázatlan kincset rejtő
levéltárak teszik lehetségessé, főleg ez oka annak is, hogy a ki elébb, a hazában, inkább
monográphiákkal foglalkozám vala, mióta attól elszakadtam, jobbára az általános
történelmünknek künn is könnyebben mívelhető mezején ügyekeztem napszámoskodni.
A mennyire mindaz által erőm s eszközeim engedik, szívesen járulandok némi adalékok-
kal az Ön által tervezett becses laphoz.

Sajnálattal kell azonban kijelentem, hogy Ön ama kívánatát, miszerint a
Századoknak már legelső számai hozzanak tőlem valamely értekezést, a legjobb akarattal
is alig fogom teljesíthetni. Jelenleg még egy nagyobb munka van kezem alatt,⁸² mely
körülbelül egy hónapig minden időmet igénybe veszi; ennek bevégeztével pedig nyomban
valamely furdóben kellene üdülést keresnem egy kissé megingatott egészségemmel. S így,

⁸⁰ Pesty nagyszámú ismert felkérőleveleinek szinte midégyike hasonló gondolatvezetéssel íródott. Az itt közölt
levél — a tekintélyes arisztokrata politikusnak kijáró, kötelezően „tiszteletteljes” hangnemén túl — abban különbö-
zik a többtől, hogy a lapindítás politikai oldalát határozottabban fogalmazza meg.

⁸¹ *Horváth Mihály* a 48-as vallás- és közoktatásügyi miniszter, a nagy történész ekkor Genfben él, ide ír neki
Pesty Frigyes. Mint a Horváth Mihályhoz írt levelek nagy része, ez is eltűnt, nem ismerjük. *Pfeiffer Sándor* neves pesti
könyvkereskedő, aki 1862-ben megvásárolja Emich Gusztáv tekintélyes könyvkereskedését, s ezzel az ország egyik
legnagyobb könyvforralmazója lesz.

⁸² Minden valószínűség szerint a Genfben 1865-ben megjelent „Magyarország függetlenségi harcának története
1848—49-ben” háromkötetes munkájáról van szó, melyet hamarosan itthon is illegálisan terjesztenek, olvasnak.
(*Pámlényi Errin*: Horváth Mihály. Bpest. 1954. 79—88. l.)

ha a lap júliusban megindul, első számaiban alig fogok részt vehetni. Egy kis haladékos várakozást kérek, tehát, míg a laphoz valamennyire méltó munkát készíthetek.

Kérem mindazáltal Önt, szíveskedjék nekem azt mindjárt eleitől fogva megküldeni; mert teljesen megvagyok győződve, hogy az Önnek avatott kezei alatt szintoly élvezetessé válandik az olvasásra, mint hasznossá történelmi irodalmunkra nézve.

Egyébiránt addig is hazafias üdvözlettel vagyok Önnek

alázatos szolgálja
Horváth Mihály

Eredeti kéziratos levél. OSzKK Levelestár.

8.

Pest. 1865. május 14.

Részlet Csukási Károly Ráth Károlyhoz írott leveléből, melyben arról számol be, hogy milyen rosszul állnak a Századok szervezési, a megjelenést előkészítő munkálatai.

Pest Máj 14^{én} 1865.

Kedves Károly bácsi!

A sors éppen úgy akarta, hogy teendői más felé hívják 's nagyon ohajtott személyes találkozás helyett egy kis levélkét hagyjon hátra elutazásom alkalmával, melynek tartalma azon fordult meg, hogy a „Századok” nagyobb időközökkel ugyan, de mindenestre meginduljanak.

A megbízást pár nap múlva híven is teljesítém Pestinél és még egy héttel ezelőtt magam is azon hiedelemben voltam, hogy nem hiúsulhat meg oly szép buzgalom, mint a minőt Károly bátyám tanusíta; — azonban *jelenleg* úgy állnak a dolgok, hogy igen megrogzött reményű embernek kell lenni ki a „Századok” júliusbani megindulását elhídje és csodálatra méltónak azon képeletnek, mely ábrándjait oly magasra lenne képes felcsigázni, hogy „Századokat” megindítani és *jentartani* lehetséges legyen, — ha csak a dolgozó társak és azok, kik munkákat küldeni ígértek néhány nap lefolyta alatt, kiadható czikkeket a szerkesztőhöz megnem indítanak. — Május közepe már itt van és semminek se híre, sem hamva, mintha senki semmit sem tudna róla az országban 's Pesten hallgat mindenki. Előfizetési felhívás nem történik, másként is a közönségnek figyelme semmiképen rá nem fordítatik, feszültségben nem tartatik, érintkezések az egyes tagokkal nem történik stb. Bizony isten, ha így megy, elalusszuk mi, illetőleg azok, kiknek éberem kelle viselni magokat, az időt 's lap helyett lesz kiábrándulási nap, mely kétszerte sajnós lesz, miután az ujév, mely számos vállalatok kezdete szokott lenni, kisebbittendi a mi közönségünket.

Pesti természetesen addig nem tehet semmit, míg munkákkal el nincs látva, azért ismételve mondom, ha nem küld Károly bácsi néhány munkát hamarjában, minden késő, és haszontalan erőlködés volt . . .³³

Tisztelője
Csukási Károly

Eredeti kéziratos levél. MTAk. Kézirattár. Ráth Károly levelezése I. köt. Magyar Irodalmi Levelezés. 4—r. 163. l.

³³ Ezután a dunántúliak által tervbevett megyei monográfiák elkészítéséhez Fraknói által kidolgozott irányelvekről szól, s elmondja saját véleményét. Majd kéri Ráthot, próbáljon neki valami ügyvédi vagy tanári állást szerezni, hogy Pesten maradhasson.

9.

Pest. 1865. július 19.

Pesty Frigyes Ráth Károlyhoz intézett levele, melyben elmondja, hogy hiába írt majd minden számbajöhető történetírónak, még mindég nem kapott cikket egyikőtől sem.

Pest 1865 július 19^{én}
(váciutca 20 sz.)

Kedves barátom!

A „Századok” kiadásának ügye, mely bennünket oly nagyon érdekel, minden fáradságom, tevékenységem mellett még a régi helyen áll mozdulatlanul. Te azt kérdeled mire határoztam el magamat? én még mindig régi szándékomnál vagyok, t. i. hogy a lapot kiadjam, de csak úgy ha lehet. Milyen zavarban volnék most, ha engedve némely jóakaró sürgeseknek a vállalatot kihirdetem és megindítom!

Ime számolok előtted lelkiismeretesen a dolog állásáról.

Következő írókat levélben kértem meg közreműködésre:

Horváth Mihály, Szabó Károly,⁸⁴ Haan Lajos,⁸⁵ Erdélyi János,⁸⁶ Szilágyi Sándor,⁸⁷ Szilágyi István,⁸⁸ gróf Mikó Imre, Paur Iván, Révész Imre,⁸⁹ Frankl Vilmos,⁹⁰ Hornyik János,⁹¹ gróf Lázár Miklós,⁹² Botka Tivadar,⁹³ Knauz Nándor,⁹⁴ Torma Károly,⁹⁵ Fabó András,⁹⁶ Szilády Áron,⁹⁷ Kőváry László,⁹⁸ Nagy Imre,⁹⁹ Hajnik Imre,¹⁰⁰ báró Kemény

⁸⁴ Szabó Károly a történetíró, bibliográfus, műfordító, a polihisztor erdélyi értelmiségi tipikus alakja. 1859-től az Erdélyi Múzeum Egyeslet könyvtárosa, majd kolozsvári egyetemi tanár. Közel áll Toldy Istvánhoz és Gyulaihoz. Pesty már 1858-ban két alkalommal is írt neki, cikket kérve a Delejtű számára (Pesty Frigyes—Szabó Károly. 1858. ápr. 20., máj. 2. Pesty Frigyes Leveleskönyve 1856—59, 261—262. l., 315—316. l.)

⁸⁵ Haan Lajos több német egyetemet megjáró békéscsabai evangélikus lelkész, egyháztörténelmmel s Békés megye történetével foglalkozik. Kapcsolatban áll Ráthékkal, Pesty már az ötvenes évektől személyesen ismeri. (Pesty Frigyes—Haan Lajos. 1857. nov. 18. Pesty Frigyes Leveleskönyve, 156—158. l.)

⁸⁶ Erdélyi János a nagy filozófiai műveltségű ismert költő, irodalomtörténész, észtéta ekkor a sárospataki református főiskola tanára. Pesty vele is még a Delejtű szerkesztőjeként került kapcsolatba. (Pesty Frigyes—Erdélyi János. 1858. ápr. 23. Pesty Frigyes Leveleskönyve, 238. l.)

⁸⁷ Szilágyi Sándor a későbbi nagy tudományszervező, a Századok szerkesztője. Ekkor a nagykőrösi gimnázium tanára, Pestyhez baráti szálak fűzik. (Pesty Frigyes—Szilágyi Sándor. 1857. nov. 30. Pesty Frigyes Leveleskönyve, 180—181. l.) Feltehetően nem kis része volt abban, hogy Pestyt akadémiai levelező taggá választották (Pesty Frigyes Vegyes Iratai II. 6, 546, 551. l. OSZKK Fol. Hung. 1115).

⁸⁸ Szilágyi István történész, költő, nyelvész, a máramarosi gimnázium tanára. „Keresztyén egyháztörténet”-e (1860) a kor egyik igen olvasott történeti munkája.

⁸⁹ Révész Imre a debreceni kollégium tanára, majd 1856-tól debreceni ref. lelkész. Egyházpolitikai írásai mellett éppen az 50-es évek végén, 60-as évek elején megjelenő egyháztörténeti, irodalomtörténeti tanulmányai jelentősek. Pesty már 1858-ban is felkérte — a Pesty Hírlap és a Magyar Múzeum hasábjain megjelenő cikkei alapján — a Delejtű munkatársául. (Pesty Frigyes—Révész Imre. 1858. ápr. 23. Pesty Frigyes Leveleskönyve, 236—237. l.)

⁹⁰ Frankl (Fraknói) Vilmos paptanár, a későbbi neves történész ekkor a nagyszombati gimnázium tanára, a Dunántúli Történetkedvelők egyik legszorgalmasabb tagja (vö. Levelezése Ráth Károlyal. MTA KK. Ráth Károly levelezése I.; továbbá Mann Miklós: i. m.), első jelentős történeti munkái éppen a 60-as évek elején jelennek meg.

⁹¹ Hornyik János Kesckemét történetírója. 1838-tól kesckeméti jegyzői hivatalában és a levéltárban dolgozik. Történetírói munkássága épp a 60-as években a legzadagabb, ekkor írja meg kisebb munkái mellett Kesckemét négy kötetes monográfiáját.

⁹² gr. Lázár Miklós genealógiával („A gróf Lázár-család”) és Erdély középkori történetével foglalkozik.

⁹³ Botka Tivadar már a 20-as—30-as években tekintélyes jogtörténész, a Bars megyei nemesi közélet ismert alakja, 1837-től az MTA rendes tagja. Az 1860-as évek elejétől állandó levelezésben áll Ráth Károlyal (Ráthhoz írott levelei: MTA KK Ráth Károly levelezése I.), Valkó vármegye történetét kutatja.

⁹⁴ Knauz Nándor 1860-tól esztergomi könyvtáros, érseki levéltárnok, később több egyházi méltóság viselője. Monográfiái mellett ismert diplomatikus. (Vö. Gárdonyi Albert: i. m. 20. l.) Pesty már 1857-ben is kéri támogatását a Delejtűhöz (Pesty Frigyes—Knauz Nándor. 1857. nov. 9. Pesty Frigyes Leveleskönyve 151—152. l.). A dunántúliakkal 1859-től kapcsolatban áll (Ráth Károlyhoz írott levelei: MTA KK Ráth Károly levelezése I.), Nagy Ivánnal 1862-ben szerkesztik a Magyar Tudományos Értekezőt. 1863—1869 között a Magyar Sion szerkesztője.

⁹⁵ Torma Károly a későbbi neves archeológus, politikus. A dunántúliakkal is kapcsolatban állott, s Pesty is még a Delejtű szerkesztőjeként ismeretségbe került vele. A Század okban való közreműködésre egyébként Ráth is kérte, s Pesty anylyban is épített segítségére, hogy javaslatot is kért tőle: kiket kérhetne még fel munkatársakként. (Torma Károly—Ráth Károly 1865. máj. 30. MTA KK Ráth Károly levelezése II; Pesty Frigyes—Torma Károly 1865. jún. 20. OSZKK Levelestár.)

⁹⁶ Fabó András agárdi evangélikus pap, több protestáns egyházi és egyháztörténeti munka szerzője, Ráth távoli rokona, állandó levelezésben áll vele.

⁹⁷ Szilády Áron Göttingenben tanult teológiát, 1863-tól halasi református lelkész. Ekkor jelennek meg török—magyar kori okmánytárának első kötetei.

⁹⁸ Kőváry László erdélyi történetíró, statisztikus. Nagyszámú, Erdély történetét tárgyaló munkái közül a hat kötetes „Erdély története” kötetei épp a 60-as évek elején jelennek meg. Pesty a Delejtű megindításakor a szervezési munkában is segítségét kéri (Pesty Frigyes—Kőváry László. 1857. febr. 22.; 1858. ápr. 18. Pesty Frigyes Leveleskönyve 75—76; 243—244. l.)

⁹⁹ Nagy Imre ekkor Kőszegen a dunántúli kerületi tábla jegyzője, a Dunántúli Történetkedvelők egyik törzs-tagja: Ráthtal és Nagy Ivánnal szerkeszti a Győri Történelmi és Régészeti Füzeteket, egyik kiadója és szerkesztője a Hazai Okmánytár köteteknek, a történetkedvelők minden ülésén részt vesz, szervezi is azokat. Pestyvel Ráth Károly által kerül kapcsolatba (Ráth Károly—Pesty Frigyes 1857. dec. 14. OSZKK Levelestár), küld Pesty kutatásaihoz adatokat. (Pesty Frigyes—Ráth Károly 1857. nov. 30. Pesty Frigyes Leveleskönyve 177. l.)

¹⁰⁰ Hajnik Imre a későbbi neves jogtörténetíró 1865—66-ban a nagyváradi jogakadémián a történelem és a statisztika rendkívüli tanára.

Gábor,¹⁰¹ Véghely Dezső,¹⁰² gróf Teleki Domokos,¹⁰³ Horváth Döme,¹⁰⁴ Csaplár Benedek,¹⁰⁵ Rosty Zsigmond,¹⁰⁶ Szontagh Dániel.

Ezek mindnyájan belegegyező válasszal örvenditettek meg, és több kevésbé élénk részvétrel biztositottak, csak Szabó Károlytól, Erdélyi Jánostól, Hornyiktól, Csaplártól és Rostytól még nem kaptam választ, a mi különösen a két elsőtől fájdalmasan meglep, kiknek már május havában írtam.

Szóval és személyesen kértem következőket: Gyulai Pál,¹⁰⁷ Henszlmann Imre,¹⁰⁸ Ipolyi Arnold,¹⁰⁹ Thaly Kálmán,¹¹⁰ Nagy Iván,¹¹¹ Vass József,¹¹² Hunfalvy János,¹¹³ Rómer Flóris,¹¹⁴ Salamon Ferenc,¹¹⁵ Kautz Gyula,¹¹⁶ Kerékgyártó Árpád,¹¹⁷ Wenzel Gusztáv,¹¹⁸ Török János,¹¹⁹ — kik mindnyájan ígéreteikkel biztositottak.

Mindnyáját arra kértem, hogy azonnal küldjenek valami értekezést, és — jelen pillanatig nincs egyetlen cikkem.

Ezen szomorú tapasztalásból azon tanúságot veszem ki, hogy még alig vagyunk képesek egy rendes határnapokon megjelenő történettudományi szaklap fenntartására. Ez uttal nem a közönségen múlik, hanem az írók nem fognának megfelelni a vállalat igényeinek. Adja isten, hogy csatlakozzam, örömet mondanék mea culpát.

Még hátra van ugyan néhány író, kinek hozzájárulásától a századokra nézve hasznot reménylhetek, hanem a dolog jelen állása csakugyan megbénítja tevékenységemet.

Mit mondasz te erre? Ha fontolásra veszem, hogy a munkatársak nem mindegyikétől lehet méltányosan várnom, miszerint sűrűn küldje be értekezéseit, annál bizonyosabb lesz, hogy azoknak száma, kik szorgalmuk által mintegy támasz képezendik a vállalatnak, igen kicsi lesz. Mit mondasz te, lehetnek-e azok mind a mellett annyian, hogy a vállalat a fennakadás veszélyének, vagy elsilányulásnak nincs kitéve?

Salamon Ferenc úgy véli a vállalatot biztosíthatónak, ha 3-4 író egyenkint 1000 fnyi fizetéssel alkalmaztatik, kik aztán a szerkesztőt tartoznának ellátni értekezésekkel. Igaza lehet, de ez körülményeink közt Utópia. Wenzel Gusztáv a maga részéről ezen ügyet egy Pesten szervezendő történetmívelő társasággal szeretné egybeköttetésbe hozni.¹²⁰

¹⁰¹ br. *Kemény Gábor* erdélyi politikus, a neoabszolutizmus alatt történeti tanulmányokkal is foglalkozik, Eötvös Józseffel folytatott vitája teszi ismertté tudományos körökben. Rövid ideig a Történeti Társulat elnöke is később.

¹⁰² *Véghely Dezső* veszprémi ügyvéd, később a város, majd a megye főjegyzője. A dunántúliak köréhez tartozik, anyagi nehézségei ellenére — ekkor még kezdő ügyvéd — a Hazai Okmánytár egyik kiadója. Több tudományos vállalkozás lelkes támogatója, később is foglalkozik okmánypublikációkkal.

¹⁰³ gr. *Teleki Domokos* erdélyi politikus, a reformkorban Széchenyi köréhez tartozik, a Teleki család könyvtárának rendezője, az 50—60-as években Erdély történetével foglalkozik.

¹⁰⁴ *Horváth Döme* kecskeméti jogász, tisztviselő, politikus. Az 50-es években Victor Hugo, Voltaire fordítója, a Bánk bán kiadója, Katona életrajzírója.

¹⁰⁵ *Csaplár Benedek* irodalomtörténész, paptanár, közíró. 1853—67 között Szegeden tanít. A Delejtű munkatársa, előfizetőket is gyűjt Pesty lapjának. (Pesty Frigyes Leveleskönyve 200, 327, 383 l.)

¹⁰⁶ *Rosty Zsigmond* ismert újsáíró, egy ideig Fejér megye levéltárnoka. Pesty a Delejtű szerkesztőjeként került vele kapcsolatba. (Pesty Frigyes—Rosty Zsigmond 1858. ápr. 20., máj. 22.; Pesty Frigyes Leveleskönyve 263—264., 337—338, 365—366. l.)

¹⁰⁷ *Gyulai Pál* a neves kritikus; Pesty vele is levelezett a Delejtű szerkesztőjeként (Pesty Frigyes—Gyulai Pál 1858. ápr. 19. Pesty Frigyes Leveleskönyve 252—253. l.)

¹⁰⁸ *Henszlmann Imre* az európai hírnépszerű építéstudománytörténész, régész, aki bejárta Olaszországot, Franciaországot, Angliát, s a 60-as években elismert tudósként tér haza.

¹⁰⁹ *Ipolyi Arnold* ekkor egri kanonok, történetkutató. 1855-től kapcsolatban áll Ráthtal, később a történetkedvelők egyik támogatója, Pesty Ráth Károly révén ismeri meg.

¹¹⁰ *Thaly Kálmán* az ismert történész, ekkor gimnáziumi tanár, a dunántúliak köréhez tartozik, Pesty gyakran találkozik vele. (vö. 31. sz. jegyzet el.)

¹¹¹ *Nagy Iván* neves genealógus, több forráskiadványa jelent meg. Ekkor az egyetemi könyvtár őrje. A Dunántúli Történetkedvelők közé tartozik, 1862-ben a Magyar Tudományos Értekező szerkesztője Knauzal.

¹¹² *Vass József* kolozsvári paptanár, Pesty az 50-es években levelez vele, adatokat küld neki. (Pesty Frigyes—Vass József. 1857. febr. 3., júl. 11. Pesty Frigyes Leveleskönyve 70—72, 109—111. l.)

¹¹³ *Hunfalvy János* földrajztanár és történész, aki az 50-es években több történeti munkája révén lesz ismert.

¹¹⁴ *Rómer Flóris* későbbi neves archeológus, művészettörténész. A dunántúliakhoz tartozik, Ráth révén kerül vele kapcsolatba Pesty Frigyes (Ráth Károly—Pesty Frigyes. 1860. márc. 15. OSzKK Levelestár.)

¹¹⁵ *Salamon Ferenc* ismert irodalmár, szerkesztő. Az 1860-as években szinte kizárólag történeti tanulmányokkal foglalkozik.

¹¹⁶ *Kautz Gyula* európai műveltségű jogász, majd gazdász professzor, Pestyvel baráti viszonyban állt. (Pesty Frigyes—Kautz Gyula. 1857. nov. 9. Pesty Frigyes Leveleskönyve 151—152. l.)

¹¹⁷ *Kerékgyártó Árpád* amellől, hogy a főváros egyik vezető tisztviselője, az 50—60-as években több összefoglaló jellegű történeti munka szerzője. 1866-tól a pesti egyetemen művelődéstörténelmet ad elő.

¹¹⁸ *Wenzel Gusztáv* jelentős forráskiadó — épp a 60-as években jelennek meg az Árpádok Új Okmánytár kötetei —, történetíró, jogtudós, egyetemi tanár. Pesty Frigyes egyik állandó buzdítója, segítőtje. (Pesty Frigyes—Wenzel Gusztáv. 1858. ápr. 20. Pesty Frigyes Leveleskönyve 259—260. l.)

¹¹⁹ *Török János* a neves, erősen konzervatív publicista, gazdász, ekkor a Pesti Hírnök szerkesztője. Pesty az 50-es években állandó levelezésben áll vele, a Török által szerkesztett „Magyar Sajtó”-ban, „Kelet Népe”-ben publikál, előfizetőket szerez újságjai számára. (Ld. Pesty Frigyes hozzá intézett számos, 1856—57-ben kelt levelét. Pesty Frigyes Leveleskönyve 18, 39, 44, 46, 79—80, 97. l.)

¹²⁰ Első összekapcsolása az országos történeti lap és egy Történelmi Társulat eszméjének. Wenzel óriási fennmaradt kéziratanyagát (OSzKK) semmit sem árul el a neves jogtörténész elképzeléseiről.

Te ritkán szoktál írni de most kivételesen közöld velem mielőbb becses nézeteidet e tárgyra nézve.

Ha levelem tartalmát tisztelt pályatársaink valamelyikével közölni akarsz, kérek tedd azt óvatosan, nehogy fáradozásom meddségéért zokon vegyék. Tudom, hogy írónk legnagyobb része nem szabadon rendelkezhetik idejéről, és hogy a lassú előmenetel — ha csakugyan előmenetel — nem a kedvhiányban fekszik mindig, de szerkesztőre nézve ez rossz vigasztalás, és a kérdés mindig csak az marad: vagyunk-e annyian, hogy történelmi szaklapot az újabb kor igényeinek tökéletesen megfelelő értekezésekkel bőven elláthassuk.

Vajjon eljövök-e Kőszegre?¹²¹ arra még most nem felelhetek. Tán ha közelebb érünk a gyűlés napjához.

Sok szerencsét kívánok az apai édes örömekhez, váljék a kisdedből oly derék honpolgár, mint magad vagy, édes barátom, kit százszor ölel

igaz barátod
Pesty Frigyes

Vertatur

ifj. Kubinyi Ferenc¹²² úr azon észrevételére, vajjon lesz-e a Századoknak elég önállósága, hogy némely tekintélyekkel is szembe szálljon, az a megjegyzésem, hogy ő és bár ki más meg lehet nyugtatva. Az oly kritikát, mely a tudomány elvéből indul ki, és nem a személyeknek ront, hanem az ügy felderítésére törekszik, örömet nemcsak tűröm, hanem a hivatottak részéről kérem is. A mellett azon leszek, hogy tárgyanak igazságából valaki jogot ne merítsen az ellenfél túlheves megtámadására. Ha meg is verjük az ellenséget, azt is tegyük elegantiával, és azon nyugodtsággal, mely a művészi kezeléstől el nem választható.

Eredeti kéziratossal levél. MTA K. Kézirattár Ráth Károly levelezése II. köt. Magyar Irodalmi Levelezés 4—r. 163.

10.

Győr. 1865. szeptember 9.

Ráth Károly levelében buzdítja Pestyt: majd a politikai viszonyok várható javulásával folyóiratát is megindíthatja.

Kedves Frigyesem!

A „Századok” ügye — a mint leveledből kivehető — nagyon lassan halad előre, de ami halad az el nem marad. Reményünk van, hogy a nemzet jobb sorsa beálltával nekünk is virradni fog. Legújabb hírek szerint az országgyűlés decemberben megnyílik, így január elején lapodat megindíthatod. Addigra fiókid is megtelik, mi nélkül magam is azt mondom, ne fogj a szerkesztéshez. Eddig tudom, hogy két értekezésed van, (ha Szontagét is annak mondjuk) még e hóban kapsz Nagy Imrétől kettőt, Véghelyitől szinte, tőlem octoberben az ígért felolvasandó értekezést. October havában lemegyek Pestre és majd összedugjuk fejünket.

Hogy Szabó Károly nem válaszolt, nem csudálom, nekem 4 éve folyvást munkát ígér, még sem küld, Hornyik válaszra sem érdemesített engemet, Csaplár nem igen numerál.

Salamon ajánlata vagy tanácsadása 10 év múlva megjárna, most nem, most és a jövő időben egy meggondolatlan, 's mindent csak komoly 's becsületes, meg iparkodó embert, historicust el nem áruló nyilatkozatnak tekinthetem; — megismerszik rajta a brebiri grófok írója, ki csak mártást talál fel, de laktató eledelt nem képes előállítani. Korunkban az oly történetíró, a ki nem szenvedéllyel űzi e foglalkozást, a kinek munkája nevezetesebb része nem egészen új kutatáson alapszik — hanem csak táskól — nemsokat ér. Határozott mennyiségű munkát írni kényszerűségből bizonyos díjért, csak nyomorúság-zülte munka lenne biz az, 's az ily eszme csak compilorator agyában születhetett.

¹²¹ Az augusztusban Chernel Kálmánnál megtartott ülésről van szó, melyen már csak Thaly Kálmán, Nagy Imre, Ráth Károly volt jelen a vendéglátón kívül, ezzel is jelezve a dunántúliak működésének visszaesését (*Nagy Imre: A Dunántúli Történetkedvelők. 78. l.*).

¹²² *Kubinyi Ferenc* a Monográphusok Társaságának tagja, Hont és Zólyom megye történetét dolgozik.

Wenzel eszméje jó, 's ha minden kerületben felállítatik egy történetkedvelői társulat, összeolvadva egyesülhetnének, de azért külön is dolgozhatnak, munkálkodhatnak.

Gyűlésünk húzódik, de a jövő hóban okvetlen megleszsz, 's tán Győrhez közelebb, akkorra bemutatatom a Hazai Okmánytár II kötetét, mely 30 ívnyi kiadatlan országfejedelmi okmányt tartalmazand. Denique csak, noha lassan haladnak.

Gyűlésünkre okvetlen meghívunk 's ott vagy Pesten mindenről bővebben, addig csak verbuválj 's ösztökéld őket.

Köszönöm jó kívánságaidat, azon leszek, hogy legalább egyik fiam nyomomba léphessen, te is úgy iparkodj, mert kevesen vagyunk. Isten veled, ölel

szerető barátod
Ráth Károly

Győr, sept. 9. 1865.

! Mult hóban Szala apáti levéltárában, (Szala m.) dolgoztam, találtam ott 19,000 darab okmányt 's a jegyzőkönyveket (bevallási) 1542 től fogva. 405 okmányt néztem át 's 19 et leírtam.

Eredeti kéziratossal levél. OSzKK Levelestár.